

Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle

Ievads. Varas maiņa un reliģiskā politika pēc Josifa Staļina nāves

Apskata sākumā īsumā iezīmēšu politisko un baznīcas un padomju varas attiecību fonu, kuru veido un kurā arī aktīvi darbojas reliģiskie pilnvarotie LPSR. Laika posms no 1950. līdz 1953. gada 5. martam ir Josifa Staļina (1878 – 1953) laika pēdējie gadi. Šajā laikā visā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) teritorijā turpinās garīdzniecības “tīrīšana no pretpadomju elementiem” un metodiska dievnamu slēgšana, un šīs represijas, protams, skāra arī Latvijas teritoriju. Piemēram, 1950. gadā, pamatojoties uz kādu no Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 58. *prim* pantiem, kas bija vērsti uz kontrrevolucionāru noziegumu apkarošanu,¹ bija notiesāti, nosakot brīvības atņemšanu uz desmit gadiem darba nometnēs, trīs Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas² un astoņi Latvijas Romas katoļu

¹ Skat. vairāk Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944. – 1956.*

Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 91. – 93. lpp.

² Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 203. – 205. lpp. Salīdzinot minēto informāciju ar datubāzi, kas pamatā izdevumam *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986* (Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999) un kas pielāgota LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās

baznīcas garīdznieki³. Taču ne visi padomju varai nevēlamie garīdznieki bija tiesāti. Spriežot pēc pieejamās informācijas, kriminālprocesuālo darbību veikšana nebija pat fiksēta attiecībā uz Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Dundagas draudzes mācītāju Augustu Briedi⁴. Garīdznieks pratināšanas laikā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības ministrijas vietējā nodaļā bija sists līdz nāvei, kas iestājās 1950. gada 6. novembrī, bet viņa mirstīgās atliekas bija pārvietotas piecus kilometrus tālāk uz *Dižkārļiem*.⁵

izpētes komisijas vajadzībām, secināms, ka skaitlis aptver sekojošās personas: Nikolajs Malcenijs, dzimis 1916. gadā, apcietināts 1950. gada 28. novembrī; Alfrēds Freibergs, dzimis 1890. gadā, apcietināts 1950. gada 21. decembrī; Roberts Feldmanis, dzimis 1910. gadā, apcietināts 1950. gada 29. aprīlī.

³ Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940 – 1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 70. – 73. lpp. Salīdzinot minēto informāciju ar datubāzi, kas pamatā izdevumam *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986* (Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999) un kas pielāgota LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām, secināms, ka skaitlis aptver sekojošās personas: Jāzeps (Josifs) Borodzuļa, dzimis 1893. gadā, apcietināts 1949. gada 10. novembrī; Staņislavs Čužāns, dzimis 1922. gadā, apcietināts 1950. gada 12. februārī; Jāzeps (Josifs) Gailevičs, dzimis 1893. gadā, apcietināts 1945. gada 8. jūnijā un 1949. gada 10. septembrī; Staņislavs Ivbulis (Ivbulis), dzimis 1907. gadā, apcietināts 1949. gada 2. februārī; Eduards Kopeika (Kopeiks), dzimis 1906. gadā, apcietināts 1949. gada 15. novembrī; Jānis Voitiņš, dzimis 1913. gadā, apcietināts 1950. gada 10. februārī; Izidors Ancāns, dzimis 1889. gadā, apcietināts 1950. gada 29. maijā; Klements (Klemenss) Apšs, dzimis 1913. gadā, apcietināts 1949. gada 21. septembris. Savukārt ziņas par Leonu Dzeni (Dzeņu), dzimušu 1915. gadā, apcietinātu 1945. gada 25. septembrī H. Trūpa-Tropa grāmatā nav precīzas.

⁴ Augusts Briedis dzimis 1904. gada 7. septembrī Mazsalacā. 1938. gadā beidzis Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti. Tajā pašā gadā ordinēts par mācītāju un kalpojis par vikāru Kandavas prāvesta iecirknī. No 1939. līdz 1940. gadam bijis Tukuma aizsargu pulka 1. bataljona kapelāns. No 1941. gada līdz nāves brīdim 1950. gada 6. novembrī bijis pirmais latviešu mācītājs Dundagas evaņģēliski luteriskajā draudzē. Bijis viens no mācītājiem, kas piedalījās Kandavas un Pīltenes prāvestu iecirkņu mācītāju sapulcē Ārlavā 1945. gada februārī; par šo faktu skat. LVA, 1986. f., 1. a., 40742. l., 110. lp.

⁵ Skat. "Ar mācītāja acīm", *Dundadziņi*, Nr. 5 (110), 2011, marts, 3. lp. Pieejams: http://novads.dundaga.lv/avize/d110_20110315.pdf; "Ar mācītāja acīm", *Dundadziņi*, Nr. 7 (112), 2011, aprīlis, 3. lpp. Pieejams: http://novads.dundaga.lv/avize/d112_20110415.pdf; Briedis, Guntis. "Pirms 70 gadiem Dundagas baznīcā", *Dundadziņi*, Nr. 16 (187), 2014, septembris, 3. lpp. Pieejams: http://novads.dundaga.lv/avize/d187_20140911.pdf.

Pēc Staļina nāves 1953. gada 27. martā, sekojot PSRS iekšlietu ministra Lavrentija Berijas (1899 – 1953) norādījumiem, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs izdeva dekrētu par amnestiju.⁶ Lai gan amnestija noteica plašu gadījumu loku, kad personas atbrīvojamas no soda izciešanas, sods samazināms uz pusi, sodāmība dzēsta, atceļami tiesību īstenošanas ierobežojumi un izbeidzami kriminālprocesi, dekrēta 7. pants noteica, ka amnestiju neattiecina

“uz personām, kas notiesātas ar soda termiņu ilgāk par pieciem gadiem par kontrrevolucionāriem noziegumiem, sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu, bandītismu un slepkavību ar iepriekšēju nodomu”.

Savās atmiņās par Latvijas Romas katoļu baznīcas prelātu Alfonu Pastoru (1890 – 1968) viņa brāļa dēls Vladimirs Pastors šo situāciju apraksta sekojoši:

“Kas attiecās uz politiskajiem, jāatzīmē tas, ka mazāk par pieciem gadiem par kontrrevolucionāriem noziegumiem (*viss 58. pants*⁷) deva ļoti reti⁸. Tomēr politiskie ieslodzītie turpināja cerēt uz amnestiju.”⁹

Cerības pārauga konkrētā rīcībā, kad tā paša gada aprīlī laikrakstā *Pravda* parādījās raksts, kas atmaskoja “ārstu lietu”¹⁰. Ziņas par to, ka šajā lietā apsūdzētie ir atbrīvoti, jo lieta izrādījies safabricēta, bet

⁶ Skat. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/atpludi.htm>.

⁷⁷ Avotos kļūdaini KPFSR Kriminālkodeksa 58. *prim* pantus dēvē par 58. pantu. Katrs 58. *prim* pants ir atsevišķs pants, kas satur nošķirtu noziedzīga nodarījuma sastāvu, kvalificējošas pazīmes un atbilstošu sankciju un kas var būt dalīts daļās. *Red. piez.*

⁸ Piemēram, Julijans Vaivods (1895 – 1990) 1958. gada 13. maijā bija sodīts atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmajai daļai – par propagandu vai aģitāciju, kurā uzaicina gāzt, graut vai vājināt padomju varu, kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu –, nosakot divu gadu brīvības atņemšanas. Skat. LVA, 1986. f., 2. a., 5447. l., 275. lp.

⁹ Пастор, Владимир. “Альфонс Пастор прелат Апостольского престола”, ч. 2, *Проза.ру*. Pieejams: <https://www.proza.ru/2016/01/01/746> [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰ Skat., piemēram, Костырченко, Геннадий. “Дело врачей”, *Альманах “Россия. XX век”*, Архив Александра Н. Яковлева. Pieejams: <http://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-intro/55550>.

apsūdzēto atzišanās – falsificētas, nokļuva arī līdz *Gulagam*¹¹. Taču vēl aktīvāka politieslodzīto un viņu piederīgo rīcība sākās pēc tam, kad 26. jūnijā Kremlī, Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) Centrālās Komitejas (CK) Prezidija sēdes laikā, apcietināja Beriju¹². Oficiāli par to paziņoja 29. jūnijā, un tūlīt pēc tam PSRS Ģenerālprokuratūra, PSKP CK un jaunais PSRS iekšlietu ministrs Sergejs Kruglovs¹³ (1907 – 1977) sāka saņemt politieslodzīto lūgumus pārskatīt viņu krimināllietas, kā arī sūdzības par to, ka izmeklēšanas gaitā pret viņiem izmantotas nelikumīgas pratināšanas metodes¹⁴. Šādu lūgumu un sūdzību piemēri atrodami arī vairākās Latvijā notiesāto garīdznieku krimināllietās.¹⁵ Tā 1953. gada 6. jūlijā savu sūdzību PSRS iekšlietu ministram adresēja notiesātais Latvijas pareizticīgās baznīcas priesteris Dmitrijs Okolovičs (1915 – 1985)¹⁶. Citēšu šīs sūdzības ievadu, jo tas precīzi atspoguļo tā laika politisko ieslodzīto noskaņojumu:

“Es vienmēr domāju, ka manas pilsoņa tiesības droši sargā padomju likumība. PSRS Konstitūcijā taču ir ierakstītas padomju sociālistiskās valsts pilsoņu diženās tiesības. PSRS Konstitūcijas 127. pants PSRS pilsoņiem nodrošina personas neaizskaramību. Nevienu nevar apcietināt citādi, kā vien ar tiesas lēmumu vai prokurora sankciju.

Taču es vēlos darīt zināmu, kas notika 1949. gada naktī no 8. uz 9. augustu. Nevaru to noklusēt, jo ir pārkāpta padomju likumība. Leitnants Streļajevs (VDM [Valsts drošības ministrijas] pārstāvis LPSR Limbažu rajonā) ieradās pie manis bez jebkāda apcietināšanas ordera un ar ieroci rokās piespieda mani atzīt sevi par arestētu, un nekādi ne

¹¹ Akronīms no Labošanas darbu nometņu un koloniju galvenajai pārvaldes nosaukuma krievu valodā, proti, *ГУЛАГ – Главное управление исправительно-трудовых лагерей и колоний*.

¹² Beriju un vairākus citus augsta ranga PSRS iekšlietu ministrijas darbiniekus tiesāja 1953. gada decembrī un gandrīz visiem noteica augstāko soda mēru – nāves sodu.

¹³ *Сергей Никифорович Круглов*.

¹⁴ Хлобустов, Олег. *КГБ СССР 1954 – 1991. Тайна гибели Великой державы*. Москва: Аква-Терм, 2012, с. 29.

¹⁵ Skat., piemēram, LVA, 1986. f., 1. a., 40001. l.; LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l.; LVA, 1986. f., 2. a., 5447. l.

¹⁶ Dmitriju Okoloviču 1949. gada 14. decembrī notiesāja atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1a} un 58.¹⁰ panta pirmajai daļai – par dzimtenes nodevību un pretpadomju literatūras glabāšanu –, nosakot kopumā brīvības atņemšanu uz divdesmit pieciem gadiem. Skat. LVA, 1986. f., 1. a., 40001. l.

mani, ne arī Salacgrīvas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes priekšsēdētāja K. Pētersona protesti par to, ka bez aresta un kratīšanas ordera Streļajeva rīcība ir nelikumīga, neko nedeļa. Es tiku arestēts, un pēc šausminošām pratināšanas metodēm, redzējis un pārliecināties par izmeklēšanas darbību patvaļu, es parakstīju visus protokolus par manām lietām.”¹⁷

Okoloviča vēstules noslēgums savukārt rāda, ka politiešlodzītie bija labi informēti gan par atzinumu, ka “ārstu lieta” bijusi safabricēta, gan arī par Berijas mēģinājumiem ierobežot Sevišķās apsūdzības pilnvaras. Okolovičs raksta:

“Visa manas apsūdzības lieta taču balstās uz visīstākajiem meliem, un Sevišķā apsūdzība mani notiesāja neklātienē, neuzklausot mani un nenopratinot lieciniekus, kuri pierādītu lietas būtību, proti, tiktu pierādīts, ka man nav bijis nekā kopīga ar tādiem “faktiem”, kādi tika uzskaitīti apsūdzības lietā. Izmeklēšanas laikā es atspēkoju melus, un man tika apsolīts, ka manu lietu izskatīs Kara tribunāls, kurā tiks izvērtēti arī mani labie darbi.

Es nekad neesmu bijis pretpadomju cilvēks, un man nav arī bijis ne mazākā mērķa uz tādām darbībām, kādās mani apsūdzēja.

Lūdzu Jūs pārskatīt manu lietu.”¹⁸

1953. gada 14. septembrī par PSKP CK pirmo sekretāru kļūst Ņikita Hruščovs (1894 – 1971). Hruščova laiks, no kura daļu tautā dēvē arī par *Hruščova atkusni*, faktiski padomju varas attieksmi pret baznīcu neietekmēja. Mainījās tikai metodes, ar kādām varas iestādes mēģināja likvidēt baznīcas ietekmi sabiedrībā: fizisku izrēķināšanos ar padomju varai mazāk lojāliem garīdzniekiem nomainīja attiecīgo garīdznieku psiholoģiska ietekmēšana un aktīvas antirelīģiskas propagandas kampaņas.

1954. gada 7. jūlijā PSKP CK pieņēma lēmumu *Par lieliem trūkumiem zinātniski ateistiskajā propagandā un pasākumiem tās*

¹⁷ LVA, 1986. f., 1. a., 40001. l., 102. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 40001. l., 103. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

uzlabošanai^{19, 20} Šajā lēmumā uzsvērts, ka ir aktivizējušies “baznīcu un dažādu reliģisko sektu darbība” un ir pieaudzis to PSRS pilsoņu skaits, kuri praktizē reliģiskos rituālus. Lēmums norāda, ka PSKP, komjaunatnes, arodorganizācijām, kā arī Izglītības ministrijai obligāti jāveic “antireliģiskais darbs” sistemātiski, neatlaidīgi, pārliecinot un pacietīgi skaidrojot, meklējot individuālu pieeju katram ticīgajam. Tā paša gada 10. novembrī PSKP CK pieņem vēl vienu lēmumu *Par kļūdām zinātniski ateistiskās propagandas darbā iedzīvotāju vidū*²¹, kurā, no vienas puses, uzdod:

“PSKP apgabalu komitejām un novadu komitejām, savienoto republiku Kompartiju Centrālajām Komitejām un visām partijas organizācijām radikāli novērst kļūdas ateistiskajā propagandā un turpmāk nekādā gadījumā nepieļaut ticīgo un garīdznieku jūtu jebkādu aizskaršanu, kā arī administratīvu iejaukšanos baznīcas darbībā,”

No otras puses, izvērsti pamato, kādēļ:

¹⁹ *О крупных недостатках в научно-атеистической пропаганде и мерах её улучшения.*

²⁰ Ievērojot to, ka daudzi dokumenti nav pieejami latviešu valodā, šeit un turpmāk, ja vien nav norādīts citādi, dokumenta nosaukumu autore tulkojusi, vadoties pēc citiem saistītiem dokumentiem un autori konsultējoties ar VDK piesegstruktūras *Dzimtenes Balss* bijušo redaktori. Šeit salīdzinājumam skat. 1963. gada Lietuvas PSR Komunistiskās partijas CK sekretāra A. Barkauska referāta nosaukumu “Par zinātniski ateistiskās propagandas stāvokli republikā un pasākumiem tās uzlabošanai” (“Lietuvas KP CK plēnums”, *Padomju Jaunatne*, 1963, 13. februāris). Jānorāda, ka Ringolda Baloža piedāvātais tulkojums *Par lieliem trūkumiem zinātniskā ateisma propagandā un tās uzlabošanas pasākumiem* viņa agrīnajos darbos (piemēram, “Diena, kad pieeminam arī komunistu represētos ticīgos”. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/ticigos.htm>) un ko izmanto diplomdarbos (piemēram, Brūnava, Madara. *Reliģiju politika LPSR (1953 – 1959): baptistu un adventistu konfesiju piemērs* [bakalaura darbs vēsturē]. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016), nav precīzs. Tāpat neprecīzi tulkot arī *Par zinātniski-ateistiskās propagandas galvenajiem trūkumiem un pasākumiem tās uzlabošanai* (piemēram, Giļdejeva, Kristīna. *Ateistiskā darba pamatvirzieni LSPR [LPSR – red. piez.] 1954. – 1964. gados* [maģistra darbs vēsturē]. Rīga, Latvijas Universitāte, 2016). *Red. piez.*

²¹ “PSKP CK Lēmums Par kļūdām zinātniski ateistiskās propagandas darbā iedzīvotāju vidū”, *Сҫа*, 1954, 12. novembris. Salīdzinājumam nosaukums krievu val. *Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения.*

“Dziļa, pacietīga un prasmīgi nostādīta zinātniski ateistiskā propaganda ticīgo vidū palīdzēs viņiem galu galā atbrīvoties no reliģiskiem maldiem,”

un norāda, ka:

“Garīdznieki savā vairākumā, kā to liecina fakti, tagad arī ir lojāli pret padomju varu. Tāpēc cīņa pret reliģiskajiem aizspriedumiem pašlaik jāuzskata ka zinātniska, materiālistiskā pasaules uzskata ideoloģiska cīņa pret antizinātnisko, reliģisko pasaules uzskatu.”

Rezultātā pastiprinās cīņa ar reliģiskiem uzskatiem, audzinot darbaļaudis “karojošā materiālisma” garā.²²

Latvijā uz šo PSKP CK lēmumu reaģē ar LPSR Ministru Padomes (MP) 1955. gada 26. marta lēmumu Nr. 174. *Par zinātniski izglītojošā darba pastiprināšanu iedzīvotāju vidū*²³. Lēmumā uzsvērts, ka zinātniski izglītojošo propagandu iedzīvotāju vidū veic neapmierinoši, un šo situāciju

“izmanto reakcionāri elementi un baznīca, lai aktīvi jauktos padomju ģimenē un darbaļaužu sadzīvē, ieviešot reliģiskos rituālus un mēģinot pakļaut savai ietekmei visvairāk atpalikušos sabiedrības slāņus”²⁴.

Būtiska vieta šajā lēmumā ierādīta zinātniskā ateisma propagandai un jaunu ģimenes un sadzīves tradīciju radīšanai, ar kurām jānomaina reliģiskās tradīcijas kā, piemēram, padomju kapu svētki un laulību un bērnu ceremonijas.

Pēc četriem gadiem 1958. gada 12. septembrī, apkopojot šīs “ideoloģiskās cīņas” rezultātus, tiek izstrādāts slepens PSKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas apkārtraksts padomju republikām *Par zinātniski ateistiskās propagandas trūkumiem*²⁵. Šajā apkārtrakstā, ilustrējot baznīcas ietekmes pieaugumu padomju sabiedrībā, no jauna aicina PSKP, komjaunatnes un arodorganizācijas, PSRS Kultūras ministriju, PSRS MP Radoraidījumu un televīzijas komiteju, PSRS Augstākās izglītības ministriju un republikāniskās ministrijas nopietni

²² Skat. Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам “О недостатках научно-атеистической пропаганды”, № 39.

Pieejams: <http://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/>

²³ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 25. – 28. lp.

²⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 26. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁵ *О недостатках научно-атеистической пропаганды.*

aktivizēt zinātniski ateistiskās propagandas un kultūrizglītojošo darbu, īpaši jaunatnes vidū. Apkārtrakstā nav minētas PSRS Reliģisko kultu lietu padome (RKLP) un PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome (KPBLP), taču, spriežot pēc pilnvaroto LPSR arhīvu dokumentiem²⁶, abas šīs institūcijas kopā ar Latvijas Komunistiskās partijas CK Aģitācijas un propagandas nodaļu plānoja un īstenoja antireliģiskās jeb zinātniski ateistiskās propagandas kampaņas Latvijas teritorijā. Šādu kampaņu veiksmīgai īstenošanai bija nepieciešami pilnvarotie ar līdzīga darba pieredzi, un tas, jādodomā, bija viens no iemesliem arī daļējai pilnvaroto nomaiņai divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās, jo, kā lasāms iepriekš minētajā apkārtrakstā, LPSR bija to republiku skaitā, kuru

“partijas organizācijas, ideoloģiskās iestādes un nodaļas CK 7. jūlija un 10. novembra lēmumus nepilda [²⁷], zinātniski ateistiskās propagandas pastiprināšanas vietā tās to ir būtiski vājinājušas un dažās vietās pārtraukušas pilnīgi”²⁸.

1960. gada 13. janvārī PSKP CK pieņēma lēmumu *Par pasākumiem, lai likvidētu garīdzniecības pieļautos padomju likumdošanas par kultiem pārkāpumus*^{29 30}, kas izvirza jaunus uzdevumus tieši RKLP un KPBLP un

²⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 66. l., 50. lp.; LVA, 1448. f., 1. a., 69. l., 4. lp.; LVA, 1448. f., 1. a., 80. l., 52. lp. u.c.; LVA, 270. f., 1. c. a., 986. l., 183. – 185. lp., 210. lp.

²⁷ Apkārtrakstā par nepietiekamu antireliģiskās propagandas darbu papildus LPSR kritizē arī Lietuvas PSR, Ukrainas PSR, Baltkrievijas PSR, Kirgīzijas PSR, Kazahijas PSR un KPFSR.

²⁸ Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам “О недостатках научно-атеистической пропаганды”, № 39. Pieejams: <http://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/> [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁹ *О мерах по ликвидации нарушений духовенством советского законодательства о культурах.*

³⁰ Par neprecīzu uzskatāms tulkojums “Par pieņemamajiem mēriem, lai likvidētu kulta likumdošanas pārkāpumus garīdzniecības vidū”. Skat., piemēram, Rozentāls, Linards. *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā 1948. – 1984. gadā* [promocijas darbs]. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Jāatzīmē, ka padomju dokumentos jēdziens “likumdošana” lietots neprecīzi, attiecinot to gan uz ārējo normatīvo aktu pieņemšanas procesu, gan arī uz ārējo normatīvo aktu kopumu, lai gan jēdziens aptver tikai pirmo nozīmi. Tādējādi, arī tad, kad dokumentu necitē, zinātnieki mēdz lietot kļūdainu terminoloģiju, attiecinot jēdzienu “likumdošana” arī uz normatīvo aktu kopumu. *Red. piez.*

to pilnvarotajiem padomju republikās. Uzdevumu starpā minama reliģisko organizāciju iesaistīšana cīņā par mieru un pretpadomju propagandas atmakošanā. Lēmums būtiski paplašina ne tikai abu padomju veicamos uzdevumus, bet arī to pilnvaras, lemjot par jautājumiem, kas saistīti ar reliģisko kultu darbību.³¹ Piemēram, pilnvaroto kompetencē bija izlemt, kuriem ar baznīcu saistītiem cilvēkiem atteikt pierakstu Rīgā.³²

1964. gada 6. jūnijā LPSR MP pieņem lēmumu Nr. 321 *Par "Nolikuma par padomju sadzīves tradīciju ieviešanas un reliģisko kultu likumievērošanas kontroles komisijām" apstiprināšanu*,³³ kurš paredzēja "pilsētu, rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejās" izveidot īpašas administratīvās komisijas, kuru uzdevums bija ieviest jaunas padomju sadzīves tradīcijas un kontrolēt, kā "padomju likumdošanu par reliģiskajiem kultiem uz vietām" ievēro konkrētā Latvijas teritorijā. Nolikums noteica, ka "komisijās ietilpst partijas, padomju, arodbiedrību, komjaunatnes un citu organizāciju pārstāvji" un tās "apstiprina attiecīgās darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejas"³⁴. Kā jau liecina Nolikuma nosaukums, komisijām bija jākontrolē,

"vai reliģiskās biedrības, kultu kalpotāji un amatpersonas ievēro padomju likumdošanu par reliģiskajiem kultiem, kā arī palīdz aktivizēt zinātniski ateistisko un antireliģisko propagandu, ko veic Zinību biedrības, sabiedriskās organizācijas, kultūrizglītības un citas iestādes"³⁵.

Arī šo komiteju veikto darbu reliģisko kultu likumievērošanas kontroles jomā uzraudzīja reliģisko lietu pilnvarotie. Piemēram, 1967. gadā pilnvarotais Prolets Liepa³⁶ izziņā par šo komisiju darbu ir rakstījis, ka atsevišķos Latvijas rajonos šīs komisijas jeb, kā rakstīts ziņojumā,

³¹ LVA, 270. f., 1. c. a., 1422. l., 23. – 29. lp.

³² LVA, 1448. f., 1. a., 84. l., 41. lp.

³³ LVA, 270. f., 3. a., 2010. l., 76. – 82. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.], 83. – 90. lp. [dokuments latviešu val.].

³⁴ LVA, 270. f., 3. a., 2010. l., 84. lp.

³⁵ LVA, 270. f., 3. a., 2010. l., 85. lp.

³⁶ Par Proletu Liepu skat. vairāk tālāk tekstā.

sekcijas³⁷ ir strādājušas neapmierinoši, bez pamatota iemesla aizliedzot reliģiskos “kapu svētkus”, kulta ēku remontus, kā arī pieļaujot kulta ēku demolēšanas un izlaupīšanas gadījumus. Izziņas noslēgumā Liepa uzsvēris, ka

“par visiem faktiem savlaicīgi informētas republikas direktīvās organizācijas un veikti vajadzīgie pasākumi šo pārkāpumu novēršanai”.³⁸

Par to, ka reakcija uz antireliģisko kampaņu interesēja gan LPSR valdību, gan RKLP un KPBLP LPSR, gan arī LPSR valsts drošības institūcijas, un to, cik cieši šīs intereses bija saistītas, liecina, piemēram, KPBLP pilnvarotā Aleksandra Saharova (1919 – ?)³⁹ specziņojums LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam Eduardam Berklavam (1914 – 2004) *Par Krievu pareizticīgās baznīcas LPSR garīdzniecības attieksmi pret antireliģiskās propagandas pastiprināšanu presē*⁴⁰. A. Saharovs savā ziņojumā pārstāsta vairāku garīdznieku reakciju uz Krievu pareizticīgās baznīcas arhibīskapa Filareta⁴¹ runu Rīgas garīdznieku sanāksmē 1954. gada 17. septembrī, citējot arī dažus divdomīgus garīdznieku izteikumus, piemēram, eparhijas padomes tehniskā sekretāra Dmitrija Nesadomova⁴² teikto: “Kamēr pastāv Rietumi, mums nav no kā baidīties”. A. Saharovs tūlīt pat piezīmē, ka šim apgalvojumam piekritis priesteris Nikolajs Haritonovs (1915 – 1983).⁴³ No ziņojuma nevar spriest, vai Aleksandrs

³⁷ Katrā komisijā darbojās šādas sekcijas: civilstāvokļa aktu reģistrācijas rituālu (laulību un dzimšanas reģistrācija), bērnības svētku, pilngadības, pirmās pases izsniegšanas svētku un sēru rituālu (bēres un mirušo piemiņas dienas) sekcijas, kā arī reliģisko kultu likumievērošanas kontroles sekcija. Liepas izziņā acīmredzot domāts tieši pēdējās sekcijas darbs.

³⁸ LVA, 1419, 3. a., 4. l., 105. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

³⁹ Par Aleksandru Saharovu skat. vairāk tālāk tekstā.

⁴⁰ Ziņojums rakstīts krievu valodā; oficiālais nosaukums: *Об отношении духовенства русской православной церкви в Латвийской ССР к усилению антирелигиозной пропаганды в печати*, LVA, 270. f., 986. l., 143. – 144. lp.

⁴¹ Filarets (Aleksandrs Lebedjevs, 1887 – 1958) bijis Rīgas un Latvijas arhibīskaps no 1951. līdz 1958. gadam.

⁴² 1940. gadā 5. augustā kā subasistents svītrots no LPSR Universitātes mācību spēku un darbinieku saraksta sakarā ar Teoloģijas fakultātes likvidēšanu. “Svītroti no universitātes mācību spēku un darbinieku saraksta”, *Padomju Latvija*, Nr. 33, 1940, 17. septembris, 2. lpp.

⁴³ LVA, 270. f., 1. c. a., 986. l., 144. lp.

Saharovs ir personīgi piedalījies sanāsmē vai arī izmantojis savas aģentūras materiālus. Neskatoties uz iepriekš minēto apstākļu neskaidrību, dokuments ir ievērojams ar to, ka uzvārdi – Ņesadomovs un Haritonovs – ir izcelti, un uz Saharova ziņojumu pavadošā dokumenta redzama ar Eduarda Berklava roku rakstīta rezolūcija krievu valodā, uzdodot LPSR iekšlietu ministram:

“Biedr. Zujān⁴⁴. Lūdzu sagatavot kopiju un nosūtīt Valsts drošības komitejai uz komitejas priekšsēdētāja vietnieka Ziediņa⁴⁵ vārda. Es ar viņu jau esmu sarunājis.”⁴⁶

Jautājums par valsts drošības iestāžu iesaisti antirelīģiskās kampaņas īstenošanā ir ļoti būtisks un pētāms atsevišķi. Šajā apskata

⁴⁴ Ivans Zujāns (viņš arī Jānis, “Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijā”, *Cīņa*, 1953, 4. jūnijs, “Par Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija dekrētu [...]”, 1953, 20. augusts), dzimis 1910. gada 11. decembrī Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Loču (un Tipanu) sādžā Donata Zujāna Kondratija dēla (*Valdības Vēstnesis*, Nr. 172, 1932, 4. augusts, 3. lpp.) ģimenē, aktīvs PSRS okupācijas veikto represiju organizētājs, Alfona Novika skolasbiedrs un biedrs kopīgā nelegālajā darbībā pret Latvijas Republiku 20. gadsimta trīsdesmitajos gados, No 1944. gada augusta līdz septembrim – VDTK Abrenes apriņķa daļas priekšnieks, no 1944. gada septembra līdz 1945. gada jūlijam – LPSR VDM 2. daļas 3. nodaļas priekšnieks, no 1945. gada jūlija līdz 1946. gada novembrim – VDTK 2. daļas priekšnieka vietnieks, no 1946. gada novembra līdz 1950. gada aprīlim LPSR VDM 2-N daļas (*cīņai ar pretpadomju nacionālistisko pagriņi*) priekšnieks, no 1950. gada aprīļa līdz 1953. gada maijam – VDM 2. daļas (pretizlūkošana) priekšnieks, LPSR iekšlietu ministrs no 1953. gada līdz 1962. gadam, tātad arī periodā, kad viņam bija pakļauti visi čekisti LPSR, jo Valsts drošības un iekšlietu ministrijas tad (no 1953. gada 3. jūnija līdz 1954. gada 10. aprīlim) bija apvienotas vienā resorā, līdz 1963. gada 1. februārim LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrs, ministra amatā cieši sadarbojās ar VDK, atvaļināts 1963. gadā kā ģenerālmajors, miris 1975. gada 1. janvārī. “Ivans Zujāns”, *Cīņa*, 1975, 4. janvāris, “Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrēts par b. I. Zujāna atbrīvošanu no Latvijas PSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra pienākumiem”, *Cīņa*, 1963, 1. februāris, “Jauns vadītājs čekai Latvijā”, *Laiks*, 1963, 6. februāris, *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs. Ведомости Президиума Верховного Совета Латвийской ССР*, Nr. 24, 1953, 8. jūnijs, 1. lpp. *Red. piez.*

⁴⁵ Te domāts Mintauts Ziediņš. Skat. Žvinklis, Arturs. “LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 370. lpp.

⁴⁶ LVA, 270. f., 1. c. a., 986. l., 142. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

daļā vispirms aplūkošu to RKLP, KPBLP un reorganizētās PSRS Reliģiju lietu padomes⁴⁷ (RLP) priekšsēdētāju un attiecīgo padomju pilnvaroto LPSR, kuri bija šajos amatos no 1950. līdz 1970. gadam, biogrāfijas. Manuprāt, arī šo personu dzīvesstāsti rāda to, kā mainās valsts drošības iestāžu izmantotās baznīcas kontroles metodes.

1. nodaļa. Maskavas priekšnieki un viņu pilnvarotie Latvijā

Ņ. Hruščova darbības sākumā PSRS Reliģisko kultu lietu padomi līdz 1956. gadam turpināja vadīt Ivans Pojanskis⁴⁸ (1898 –

⁴⁷ Совет по делам религий.

⁴⁸ Ivans Pojanskis (Иван Васильевич Полянский) dzimis 1898. gadā Kalugā strādnieka ģimenē. PSKP biedrs no 1918. gada. 1918. gadā dažus mēnešus strādājis par sākumskolas skolotāju Ufā, pēc tam karojis Sarkanajā armijā, bijis 41. Simbirskas pulka komandiera vietnieks un 27. strēlnieku divīzijas Revolucionārā kara tribunāla loceklis. No 1921. gada augusta līdz 1922. gada februārim – Ufas guberņas Ārkārtas komisijas (АК, Чрезвычайная комиссия) priekšnieka vietnieks. No 1922. līdz 1924. gada – Valsts politiskās pārvaldes (VPP, Государственное политическое управление) Baškīrijas nodaļas slepeni operatīvās daļas (секретно-оперативная часть) priekšnieks un pārvaldes priekšnieka vietnieks, pēc tam Amūras guberņas VPP pretizlūkošanas nodaļas priekšnieks. No 1925. līdz 1926. gadam – Burjatijas-Mongolijas apgabala VPP nodaļas slepeni operatīvās daļas priekšnieks un nodaļas priekšnieka vietnieks. No 1926. gada augusta līdz 1930. gada 25. februārim Pojanskis bija Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (AVPP, Объединённое государственное политическое управление) Slepenās daļas 6. jeb “garīdznieku” nodaļas priekšnieka vietnieks; tad līdz 1931. gada 14. martam – šīs nodaļas priekšnieks. No 1931. gada 14. marta līdz 1933. gada 5. aprīlim viņš bija Slepenās daļas 3. nodaļas (aģentūras un operatīvais darbs ar visu konfesiju garīdzniekiem, sektantiem, monarhistiem, kadetu organizācijām utt.) priekšnieka vietnieks, tad līdz 1934. gada 10. jūlijam – šīs nodaļas vadītājs. Nav ziņu par to, kādu specifisku operatīvu darbu viņš veicis turpmākajos desmit gados Ļeņingradas apgabala Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK, Народный комиссариат внутренних дел) pārvaldē. Ir zināms, ka no 1939. līdz 1942. gadam viņš vadīja specnodaļu, kura nodarbojies ar kratīšanām, arestiem un ārējo novērošanu. Pie darba ar garīdzniecību viņš atgriežas 1944. gadā, kļūstot par 2. daļas 5. nodaļas (cīņa ar pretpadomju elementiem visu konfesiju garīdznieku, sektantu un mistiķu vidū) priekšnieka vietnieku, to pašu turpinot darīt VDM “O” nodaļas (operatīvais darbs ar garīdzniecību) priekšnieka vietnieka amatā. Vienlaikus viņš no 1944. gada 6. jūnija ir PSRS RKLP priekšsēdētājs. Miris 1956. gada 15. oktobrī Maskavā un apglabāts Novodevičjes kapsētā. / Pamatinformācijas biogrāfiskajai informācijai avots – Петров, Никита. Кто руководил органами госбезопасности 1941 – 1954. Москва: Мемориал, 2010, с. 706 – 707. Pieejams: <http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf>

1956) – Valsts drošības ministrijas (VDM), vēlāk Valsts drošības komitejas (VDK) darbinieks ar pulkveža dienesta pakāpi, bet PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšgalā līdz pat 1960. gadam atradās cits profesionāls čekists – ģenerālmajors Georgijs Karpovs⁴⁹ (1898 – 1967).

Ivans Poļanskis Viskrievijas ārkārtas komisijā (VĀK)⁵⁰ sāka strādāt 1921. gadā. Pēc VĀK reorganizācijas 1922. gadā viņš turpināja darbu AVPP, kur jau no 1926. gada viņa darbs bija saistīts ar garīdznieku izsekošanu un vervēšanu. Arī vēlāk leTK, Valsts drošības tautas

⁴⁹ Georgijs Karpovs (*Георгий Григорьевич Карпов*) dzimis 1898. (pēc dažām ziņām 1897.) gadā Kronštātē mēbeļu galdnieka ģimenē. Mācījies Kronštates pilsētas sākumskolā un arodskolā. Pēc dažām ziņām – beidzis pareizticīgo garīgo semināru. 1920. gadā sācis mācīties Petrogradas Universitātē, taču pabeidzis. PSKP biedrs no 1920. gada. Dienējis Sarkanajā armijā: bijis karakuģa *Arguna* (*Аргуны*) mašīnists un komisārs uz karakuģa *Borzo* (*Борзо*), organizējis politnodaļu un bijis komisārs uz komandiera laivas *Hivinec* (*Хивинец*). No 1936. gada 21. jūlija notikots darbā Ļeņingradas apgabala leTK pārvaldē un strādā slepenajā politiskajā daļā, ir arī šīs nodaļas priekšnieks. 1938. gadā viņš kļūst par leTK Pleskavas apgabala nodaļas priekšnieku. 1939. gadā viņš kļūst par leTK Galvenās valsts drošības pārvaldes (GVDP, *Главное управление государственной безопасности*) 8. daļas (kūrē PSRS un KPFSR Veselības aizsardzības tautas komisariātu un tā izglītības iestādes) 2. (slepeni operatīvās) nodaļas priekšnieka vietnieku. 1940. gadā sāk vadīt pārvaldes 2. daļu, kas nodarbojas ar “meņševikiem, anarhistiem, klerikāļiem, provokatoriem, izlūkiem, žandarmiem, monarhistiem”, bet 1941. gadā kļūst par 3. daļas 3. nodaļas (pārzina “cīņu ar pretpadomju formējumiem akadēmiskās, tehniskās, medicīniskās, pedagoģiskās, juridiskās intelīgences vidū”) priekšnieka vietnieku un pēc tam par 3. daļas 4. nodaļas (“cīņu ar baznīcas un baltgvardu kontrrevolūciju”, Krievu pareizticīgo baznīcu un baznīcas sektām, aģentūras darba organizēšana lauku apvidū”) priekšnieku. No 1943. gada 22. maija vada leTK Otrās (pretizlūkošanas) pārvaldes 5. nodaļu (atbildīga par “cīņu ar pretpadomju elementiem visu konfesiju garīdzniecības, sektantu un mistiķu vidū”), bet 1943. gada 14. septembrī ar Vjačeslava Molotova (1890 – 1986) rekomendāciju kļūst arī par Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšsēdētāju un vada šo padomi līdz 1960. gada 6. februārim. 1946. gada 6. jūlijā viņš sāk vadīt “O” nodaļu (operatīvais darbs ar garīdzniecību) VDM. Lai gan no darba ministrijā atvaļināts veselības apsvērumu dēļ 1947. gada 25. augustā, tomēr tiek paturēts VDM/VDK aktīvajā rezervē. Pilnībā atvaļināts no VDK 1955. gadā. No 1960. gada februāra – PSRS nozīmes pensionārs. Miris 1967. gada 19. decembrī. Apglabāts Novodevičjes kapsētā. / Паматинформācijas биогрāфискājai информācijai avots – Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941 – 1954*. Москва: Мемориал, 2010, с. 444 – 445. Pieejams: <http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf>

⁵⁰ *Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем*.

komisariātā (VDTK)⁵¹ un VDM, viņš ir saistīts ar operatīvo darbu garīdzniecības vidū.

Georgija Karpova čekista karjera aizsākas 1922. gadā Petrogradas kara apgabala VPP pilnvarotās pārstāvniecības⁵² īpašajā nodaļā. Tad viņš vada Petrogradas (Ļeņingradas) 11. strēlnieku divīzijas īpašo nodaļu un AVPP Ļeņingradas kara apgabala pilnvarotās pārstāvniecības pretizlūkošanas nodaļu. Arī vēlāk viņa darbība galvenokārt norisinās valsts drošības iestādēs Ļeņingradas apgabalā un Karēlijas Autonomā Padomju Sociālistiskā Republika (APSR). Ir ziņas, ka viņš aktīvi piedalījies Krievu pareizticīgās baznīcas Ļeņingradas eparhijā kalpojošo garīdznieku (arī psalmotāju) arestos un likvidācijā *Lielajā terorā* 1937. un 1938. gadā⁵³. Saskaņā ar Krievu pareizticīgās baznīcas datiem šajā laikā nošāva 758 garīdzniekus (86 % no Ļeņingradas eparhijas klēra). Izceļoties ar īpašu nežēlību, Karpovs aktīvi piedalījies arī Ļeņingradas “kontrrevolucionārās fašistiskās teroristiskās organizācijas” biedru arestos un nopratināšanā. Piemēram, pieejamas ziņas, ka viņš personīgi piedalījies izcilo fiziķu Matveja Bronšteina⁵⁴ (1906 – 1938) un Pjotra Lukirskā⁵⁵ (1894 – 1954), kā arī komjaunatnes darbinieka Aleksandra Tammi⁵⁶ (1906 – 1996), kas lūdza Andrejam Ždanovam⁵⁷ (1896 – 1948) aizstāvēt arestēto paziņu no komjaunatnes darba, pratināšanā, un viņa pratināšanas metodes bijušas īpaši nežēlīgas. G. Karpovs ir atbildīgs arī par “rakstnieku lietu”, kuras rezultātā tika nošauts futūrisma dzejnieks Benedikts Lifšics⁵⁸ (1887 – 1938, uz Lifšica nopratināšanas protokola ir

⁵¹ Наркомат государственной безопасности.

⁵² Полномочное представительство

⁵³ Par Karpova falsificēto lietu, kuras rezultātā tika nogalinātas 62 Beloreckas rajona Goricas klosterī kalpojošās mūkenes un novices, kā arī citiem Karpova veiktiem noziegumiem skat. Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД*. Москва: Вече, 2012. Pieejams: <http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/>

⁵⁴ Matvejam Bronšteinaм (*Матвей Петрович Бронштейн*) piesprieda nāves sodu un nekavējoties to arī izpildīja 1938. gada 18. februārī.

⁵⁵ Пётр Иванович Лукирский.

⁵⁶ Александр Карлович Тамми.

⁵⁷ Андрей Александрович Жданов.

⁵⁸ Бенедикт Константинович Лившиц.

arī Karpova paraksts⁵⁹), rakstnieks Jurijs Jurkunovs⁶⁰, dzejnieks Valentīns Steničs⁶¹ (1897 – 1938) un vairāki citi Ļeņingradas rakstnieki. Ar nežēlību Karpovs izcēlies arī Otrā pasaules kara sākumā, un 1941. gadā Ļeņingradas apgabala leTK Kara tribunāla kolēģija⁶² pat uzsāk pret viņu kriminālvajāšanu saistībā ar viņa darbību Pleskavā, kur jau no 1939. gada sākuma G. Karpova vadībā notika aktīva cīņa ar “kонтрреволюционерām grupām”. Karpovam un citiem čekistiem tika inkriminēta lietu falsifikācija, nepamatoti aresti un spīdzināšana nopratināšanas laikā. Vairākus leTK Pleskavas apgabala nodaļas darbiniekus notiesāja, taču pret Georgiju Karpovu lietu slēdza un viņu pašu norīkoja darbam Maskavā⁶³. Par 1937. un 1938. gada noziegumiem Karpovu 1960. gada 25. janvārī izslēdz no PSKP, taču pēc mēneša 9. februārī izslēgšanu aizstāja ar stingro rājienu.⁶⁴

1960. gada 16. februārī Kremlī notika “padomju sabiedrības konference par atbrūnošanos”, un tajā ar runu uzstājās arī Krievu pareizticīgās baznīcas patriarhs Aleksijs I⁶⁵ (1877 – 1970), atgādinot par pareizticīgo gadsimtiem ilgo kalpošanu Krievijas labā. Runa izsauca asu kritiku, taču vēlāk tika publicēta *Maskavas Patriarhijas Žurnālā*⁶⁶, kļūstot par sava veida pareizticīgo manifestu. Šis notikums sekmēja Karpova atstādināšanai no PSRS KPBLP priekšsēdētāja amata⁶⁷, un tā paša gada 21. aprīlī republiku pilnvaroto sapulcē jaunais padomes priekšsēdētājs Vladimirs Kurojedovs⁶⁸ (1906 – 1994) par Karpova vadītās padomes darbu secināja sekojošo:

⁵⁹ Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД*. Москва: Вече, 2012, с. 284. Pieejams: <http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/>

⁶⁰ Юрий Юркунов.

⁶¹ Валентин Иосифович Стенич.

⁶² Коллегия войск НКВД Ленинградского округа.

⁶³ Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД*. Москва: Вече, 2012, с. 283. Pieejams: <http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/>

⁶⁴ Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941 – 1954*. Москва: Мемориал, 2010, с. 445. Pieejams: <http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf>

⁶⁵ Сергей Владимирович Симанский.

⁶⁶ Журнал Московской Патриархии.

⁶⁷ Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД*. Москва: Вече, 2012, с. 280. Pieejams: <http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/>

⁶⁸ Владимир Алексеевич Куроедов. Skat. vairāk tālāk tekstā.

“Galvenā Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes kļūda bija tā, ka tā nekonsekventi īstenoja partijas un valdības kursu attiecībā uz Baznīcu un bieži noslīdēja līdz baznīcas organizāciju apkalpošanas pozīcijai.”⁶⁹

Kaut gan patiesībā svarīgāko iemeslu, kāpēc Georgija Karpovam nācās atstāt amatu, jau pirms laba laika 1953. gada jūlijā plēnumā bija nosaukuši gan Georgijs Maļenkovs (1902 – 1988), gan Ņikita Hruščovs – valsts drošības iestādēm jābūt partijas kontrolē. Tieši šī iemesla dēļ arī RKLP un KPLP vadītāju, kā arī republiku pilnvaroto amatos vecā kaluma čekistus pakāpeniski nomainīja partijas funkcionāri, bieži ar iepriekšēju pieredzi agitācijas un propagandas darbā.

Georgijs Karpovs bija Jevgeņija Tučkova⁷⁰ (1892 – 1957) protežē, kurš, savukārt, no 1922. līdz 1929. gadam vadīja AVPP 6. nodaļu, kas PSRS organizēja cīņu pret reliģiskajām organizācijām, un vēl pirms tam bija viens no tiem, kas veidoja jaunās revolucionārās varas reliģisko politiku. Tieši viņš 1925. gadā uzsāka izmeklēšanu par Krievu pareizticīgās baznīcas “kontrevolucionāriem”, kuru priekšgalā, pēc viņa domām, atradās patriarhs Tihons⁷¹ (lieta Nr. 32530), kā arī piedalījās patriarha pratināšanā. 1931. gadā Tučkovs vada AVPP Slepēnās daļas 6. jeb “garīdznieku” nodaļu, un viņa vietnieks ir Ivans Poļanskis, kurš vēlāk kļūst par šīs nodaļas vadītāju. 1946. gadā Poļanskis ir priekšnieka vietnieks VDM “O” nodaļā, kuru vada Georgijs Karpovs, un tieši ar Tučkova un Karpova “svētību” Poļanskis kļūst par RKLP priekšsēdētāju. Karpovs ar Poļanski vienā laikā – no 1934. līdz 1938. gadam – strādā Ļeņingradas apgabala IeTK pārvaldē.

Grūti precīzi pateikt, kur krustojās Georgija Karpova, Ivana Poļanska un RKLP pilnvaroto LPSR, arī profesionālo čekistu, Voldemāra

⁶⁹ Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД*. Москва: Вече, 2012, с. 286. Pieejams: <http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/>

⁷⁰ Евгений Александрович Тучков.

⁷¹ Василий Иванович Белавин.

Šeškēna⁷² (1895 – ?) un Jūlija Restberga⁷³ (1892 – 1973) ceļi. Salīdzinot biogrāfijas, redzams, ka šādas iespējas ir vairākas. Piemēram, Poļanskis un Šeškēns vienā laikā – 1925. un 1926. gadā – darbojas Burjatijas-Mongolijas apgabala VPP nodaļā: Šeškēns īsu brīdi ir nodaļas priekšnieka vietnieks, bet Poļanskis – slepeni operatīvās daļas priekšnieks. 1932. un 1933. gadā gan Šeškēns, gan Poļanskis strādā AVPP Slepēnā daļā Maskavā. 1937. gadā, kad Ļeņingradā sākas “tīrīšanas” zinātniskās intelīģences vidū, kurās aktīvi darbojas gan Karpovs, gan Poļanskis, tur atrodas arī Šeškēns, strādājot par direktora vietnieku Vissavienības zinātniski pētnieciskajā mākslīgā šķidrā kurināmā un gāzes institūtā⁷⁴, viņš uzrauga (un vervē) zinātniekus un 1938. gadā pat tiek arestēts, taču drīz vien atbrīvots pierādījumu trūkuma dēļ. No 1934. līdz 1938. gadam Ļeņingradas apgabalā darbojas arī Restbergs – viņš ir leTK Kara tribunāla kolēģijas loceklis.

Vietā būtu norādīt vēl uz vienu personu – PSRS KPBLP pilnvaroto LPSR Aleksandru Saharovu⁷⁵, kas attiecīgajā amatā ir no 1949. gada oktobra⁷⁶ līdz 1966. gada maijam. Pirms stāšanās jaunajā

⁷² Skat. vairāk Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. “Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 151. – 174. lpp.

⁷³ Skat. vairāk Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. “Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 175. – 192. lpp.

⁷⁴ *Всесоюзный научно-исследовательский институт искусственного жидкого топлива и газа*

⁷⁵ Aleksandrs Saharovs dzimis 1919. gada 31. jūlijā strādnieku ģimenē Mariupolē, Ukrainas dienvidaustrumos. No 1928. līdz 1937. gadam mācījies Mariupoles vidusskolā, no 1937. līdz 1939. gadam – 2. Ļeņingradas medicīnas institūtā. PSKP biedrs no 1942. gada. Šie un citi Saharova biogrāfiskie dati atrodami viņa LKP CK nomenklatūras lietā: LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l.

⁷⁶ Atšķirībā no Restberga, kura apstiprināšana amatā notikusi LPSR MP un atbilstošu lēmumu parakstījis MP priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdonis (1892 – 1963), lēmumu par Saharova apstiprināšanu pilnvarotā amatā parakstījis Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas (LK(b)P) CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893 – 1986). Salīdzinājumam skat. LPSR MP 1948. gada 14. septembra lēmumu Nr. 1082.

amatā viņš ir bijis Rīgas pilsētas Kirova rajona izpildkomitejas dzīvokļu pārvaldes priekšnieks. Iepazīstoties ar viņa biogrāfiju, redzams, ka no 1939. līdz 1948. gadam arī Saharovs bijis valsts drošības iestāžu darbinieks, un viņa pēdējā darba vieta, pirms viņš sāka strādāt Rīgas pilsētas Kirova rajona izpildkomitejā, ir LPSR VDM⁷⁷. Saharova personālajā kadru uzskaites lapā, ko viņš aizpildījis 1960. gadā, norādīts, ka viņam ir VDK majora pakāpe⁷⁸. Savā autobiogrāfijā, kas datēta ar 1949. gada 13. oktobri un acīmredzot iesniegta LKP CK, uzsākot pildīt KPBLP pilnvarotā pienākumus, Saharovs norādījis, ka viņš veicis operatīvo darbu, būdams gan operatīvais pilnvarotais, gan vēlāk nodaļas priekšnieks. Saharovs vadījis nodaļu arī LPSR VDM. Tāpat savā autobiogrāfijā Saharovs atzīmējis, ka no 1941. gada 20. jūlija līdz 1946. gadam viņš dienējis “īpašajās Sarkanās armijas pretizlūkošanas daļās SMERŠ Ļeņingradas, Volhovas, Karēlijas un Tālo Austrumu frontēs”⁷⁹. Saharovs apbalvots ar diviem ordeņiem un piecām medaļām.⁸⁰ Pēc dienesta Tālajos Austrumos viņš tiek nosūtīts darbā uz Latviju, jo “pazīstams ar darba specifiku Latvijā un zina latviešu valodu”⁸¹. Šī ir visai svarīga norāde, jo ne lietā, ne autobiogrāfijā nav ziņu par to, ka Saharovs būtu bijis Latvijā pirms 1946. gada. Ievērojama arī Saharova piezīme, ka viņa sieva Klaudija strādājusi LPSR VDM, ieņemot leitnantes dienesta pakāpi.

Atšķirībā no Restberga Saharovs saglabā savas pozīcijas arī pēc Hruščova vadībā uzsāktās PSKP varas nostiprināšanas, kad, kā jau iepriekš minēts, jaunās kadru politikas rezultātā tika nomainīta gan RKLP un KPBLP vadība, gan to pilnvarotie republikās. Veco, ar valsts drošības iestādēm tieši saistīto, pilnvaroto vietā, tika izraudzīti jauni pilnvarotie, kuri, savukārt, visbiežāk bija profesionāli partijas funkcionāri un kuru iespējamo saistību ar VDK noskaidrot ir daudz

(LVA, PA-15500. f., 2. a., 6593. l., 9. lp.); LKP CK biroja sēdes 1949. gada 13. oktobra protokola Nr. 53 12. § (LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l., 9. lp).

⁷⁷ LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l., 5. lp.

⁷⁸ LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l., 5. lp.

⁷⁹ LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l., 6. lp.

⁸⁰ *Kaujas Sarkanā karoga ordenis* 1945. gadā, 2. pakāpes *Tēvijas kara ordenis* 1944. gadā; medaļas *Par kaujas nopelniem*, *Par uzvaru pār Vāciju*, *Par Ļeņingradas aizsardzību*, *Par Padomju polārā loka aizsardzību*, *Par uzvaru pār Japānu*, *Ļeņingradas 250 gadi*, *Par darba varonību*. 1948. gadā viņš apbalvots ar medaļu *Padomju Armijas 30 gadi*. LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l. 5. lp., 6. a. lp.

⁸¹ LVA, PA-15500. f., 2. a., 4779. l., 6. a. lp.

grūtāk, tomēr šāda saistība neapšaubāmi bija. Runājot par Saharovu, viens no iemesliem tam, kāpēc viņš, būdams bijušais VDM darbinieks, iepriekš nosaukto reformu rezultātā amatu tomēr nezaudē, manuprāt, ir tieši viņa profesionālā pieredze izlūkošanas un pretizlūkošanas darbā. VDK pārstrukturizācija un primāro darbības virzienu maiņa, liekot uzsvāru uz izlūkošanu un pretizlūkošanu, prasīja izmaiņas arī pilnvaroto darbā, tāpēc nepieciešamība pēc attiecīgām zināšanām un pieredzes ievērojami pieauga divdesmitā gadsimta piecdesmito un sešdesmito gadu mijā un saglabājās arī nākamajos gados.

Lai pamatotu iepriekš minēto pieņēmumu, atgriezīšos pie kadru pārbīdēm Maskavas padomēs. Pēc Karpova par jauno PSRS KPBLP priekšsēdētāju kļūst Vladimirs Kurojedovs. Kad 1965. gadā RKLP un KPBLP tiek apvienotas, Kurojedovs kļūst arī par reorganizētās RLP priekšsēdētāju un ieņem šo amatu līdz pat 1984. gadam. Par Kurojedova biogrāfiju precīzas informācijas ir maz⁸², tāpat nav pierādīti viņa sakari ar VDK, tomēr internetā atrodams pieņēmums par to, ka arī viņš bijis VDK ģenerālleitnants⁸³. Samērā plaši ir aprakstīta viņa un PSRS VDK priekšsēdētāja Aleksandra Šeļepina⁸⁴ (1918 – 1994) 1960. gada pavasarī kopīgi organizētā un arī īstenotā Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja Krutickas un Kolomenskas metropolīta Nikolaja atstādināšana no visiem baznīcas un sabiedriskajiem amatiem⁸⁵. Jāpiezīmē, ka metropolīts Nikolajs bija

⁸² Par Vladimiru Kurojedovu zināms, ka viņš dzimis Nižņijnovgorodas guberņā un 1930. gadā beidzis Nižņijnovgorodas Pedagoģisko institūtu. PSKP biedrs kopš 1936. gada. Bijis Sverdlovskas (1949 – 1958) un Gorkijas apgabala partijas komitejas 1. sekretārs.

⁸³ Skat., piemēram, *Чем отличается православие от католицизма # 3*. Pieejams: <http://vartaua.jimdo.com/2015//01/10/чем-отличается-православие-от-католицизма-3/>

⁸⁴ Aleksandrs Šeļepins (*Александр Николаевич Шелепин*) Otrā pasaules kara laikā organizējis partizāņu nodaļu darbu. No 1952. līdz 1958. gadam bija Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (VĻKJS) CK 1. sekretārs, tad īsu brīdi vadīja nodaļu PSKP CK. 1958. gadā Hruščovs nozīmēja viņu vadīt VDK, uzsvērot, ka VDK vadībā ir vajadzīgs cilvēks, kas nesamierināmi cīnītos pret “čekiistu ļaunprātībām”. Šeļepins vadīja VDK līdz 1961. gadam. Viņa vadībā tika īstenota VDK reorganizācija, centralizējot tās struktūras un pārorientējot to uz “starptautiskām lietām”. Par to skat. Бобков, Филипп. *Как боролся с террором КГБ СССР*. Pieejams: http://www.whoiswho.ru/old_site/russian/Curnom/12005/fb.htm

⁸⁵ Pēc šīs atstādināšanas metropolītam Nikolajam (*Борис Дорофеевич Ярушевич*, 1891 (pēc jaunā stila 1892) – 1961) faktiski bija liegta publiska kalpošana. Viņš mira

Vispasaules Miera padomes loceklis, aktīvi piedalījās padomju varas uzsāktajā miera kampaņā un arī citādi izrādīja savu lojalitāti padomju varai. Šīs lojalitātes dēļ krievu pareizticīgie emigrācijā viņu pašu sauca par “čekas aģentu”⁸⁶, tomēr viņa nostāja kanoniskajos jautājumos, nevēlēšanās veidot noturīgus sakarus ar citu kristīgo konfesiju baznīcām, kā arī atklātie protesti pret Hruščova rosināto antirelīgisko kampaņu⁸⁷ padarīja viņa atrašanos baznīcas vadībā par nevēlamu, pat padomju varai kaitīgu. Par metropolīta Nikolaja atstādināšanas patiesajiem iemesliem lasāms fragmentā no Sergeja Grigorjanca darba *Полвека советской перестройке* (Pusgadsimts padomju pārbūvei – krievu val.) nodaļā, kas veltīta VDK priekšsēdētāja Šeļepina darbībai⁸⁸. Neliels ieskats šajā publikācijā ir noderīgs, jo tas ļauj vilkt paralēles ar situāciju Latvijas teritorijā divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā.

Kā raksta Grigorjancs, 1959. gada maijā VDK augstāko virsnieku konferencē Šeļepins jaunos VDK uzdevumus raksturojis sekojoši: intelīgences vidū esošo VDK aģentūru jāpārorientē uz ārējiem kontaktiem; no jauna izveidotajai dezinformācijas nodaļai (šo nodaļu pārraudzīja pats Šeļepins) jāstrādā ciešā sadarbībā ar partijas un valsts aparātu; visiem partijas vadītājiem, sākot ar republiku pirmajiem partijas sekretāriem, jāsniedz VDK orgāniem vispusīga palīdzība; jāplāno kopējas dezinformācijas operācijas kopā ar citu komunistisko valstu specdienestiem⁸⁹. Tomēr, kā 1992. gadā rakstīja

1961. gada 13. decembrī Botkina slimnīcā. Viņa nāve tiek uzskatīta par aizdomīgu, taču VDK saistība ar to nav pierādīta. Metropolītu Nikolaju mēdz saukt par pirmo “Hruščova vajāšanu ururi”. Преображенский, Константин. *КГБ в русской эмиграции*. [В.в.]: Русский Обще-Воинский Союз, 2010. Pieejams: <http://pereklichka.livejournal.com/77386.html>

⁸⁶ Skat., piemēram, *Святые Новомученики и Исповедники Российские о ереси сергианства и “Московской патриархии”*. Pieejams: <http://www.eshatologia.org/downloads/books/listovka-protiv-sergianstva-i-mp.pdf>; Портал-Credo.Ru. “Протоиерей Михаил Ардов”, интервью. Pieejams: http://www.st-rexnikolas.narod.ru/inter/int_29.html

⁸⁷ Tiek uzskatīts, ka tieši viņš bijis iepriekš pieminētās Aleksija I 1960. gada 16. februāra runas autors.

⁸⁸ Григорянц, Сергей. “Шелепин”, *Полвека советской перестройке*. Pieejams: <http://grigoryants.ru/sovremennaya-diskussiya/shelepin-2/>

⁸⁹ Grigorjancs atsaucas uz VDK majora, 1961. gadā uz Rietumiem pārbēgušā Anatolija Goļicina (*Анатолий Михайлович Голицын*, 1926) aprakstīto VDK “jauno metodoloģiju”, kas savukārt publicēts Golitsyn, Anatolij. “The Shelepin Report and

bijušais VDK priekšsēdētājs Vadims Bakatins⁹⁰ (1937), nemainoties totalitārajai padomju sistēmai, kas bija balstīta uz bailēm un pakļaušanos, kvalitatīvi nevarēja mainīties arī tās funkcijas, kuras īstenoja valsts drošības iestādes, kas kalpoja šai sistēmai.

“Jā, VDK sāka izmantot daudz delikātākas, smalkākas metodes, taču to represīvā būtība palika iepriekšējā.”⁹¹

Nozīmīga vieta tikko minēto jauno VDK uzdevumu īstenošanā bija paredzēta arī baznīcai, kuras pārstāvjiem Rietumos tomēr uzticējās vairāk nekā, piemēram, padomju diplomātiem. Šī iemesla dēļ bija nepieciešama būtiska garīdzniecības nomaīņa, panākot, lai baznīcu vadībā nonāktu padomju varai un arī VDK lojāli cilvēki, rosinot baznīcas vadību vecākās paaudzes garīdznieku vietā iecelt gados jaunus, padomju sistēmā izaugušus garīdzniekus, kuriem mazāk rūpēja kristīgās tradīcijas saglabāšana, vairāk – karjeras iespējas, kuri bija mobilāki ārēju kontaktu dibināšanā un tālab labāk izmantojami ne tikai dezinformācijas, bet arī izlūkošanas darbā, vai tādus vidējās paaudzes garīdzniekus, par kuru uzticamību padomju varai šaubu nebija. To, kā notika šī nomaīņa, lieliski parāda jau nosauktais piemērs ar Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja metropolīta Nikolaja nomaīņu 1960. gada 16. aprīlī, tātad vēl pirms Šeļepina runas, metropolīta Nikolaja vietā, ar tiešu Šeļepina un Kurojedova iejaukšanos, ieliekot VDK jauno uzdevumu īstenošanai daudz piemērotāko Borisu Rotovu⁹² (1929 – 1978). Dažos avotos, kuru ticamība gan vērtējama dažādi, minēts pat Rotova VDK aģenta segvārds – *Svjatoslavs*⁹³. Vēlākajam metropolītam Nikodimam,

Changes in Organization”, *New Lies for Old. The Communist Strategy of Deception and Disinformation*. New York: Dodd, Mead, and Company, 1984. Pieejams: <https://archive.org/details/GolitsynAnatoleTheNewLiesForOldOnes>

⁹⁰ *Вадим Викторович Бакатин*.

⁹¹ Бакатин, Вадим. *Избавление от КГБ*. Москва: Новости, 1992, с. 32 [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.].

⁹² *Борис Георгиевич Ротов*.

⁹³ Skat., piemēram, *Чекисты в рясах*, 5 мая 2015. Pieejams:

<http://fakeoff.org/religion/chekisty-v-ryasakh>; Перчаткин, Борис, *Патриархи в погонах или КГБ = ФСБ = РПЦ + УПЦ (МП)*. Pieejams:

<http://perchatkin.com/perchatkin/archives/6252>; *Подлинное лицо и личина митрополита Никодима (Ротова)*, 20 апреля 2012. Pieejams:

<http://www.3rm.info/4644-podlinnoe-lico-i-lichina-mitropolita-nikodima.html>.

izmantojot baznīcas Ārējo sakaru nodaļu, bija jāiesaistās nozīmīgākajās starptautiskajās organizācijās, piemēram, Vispasaules Baznīcu padomē. Kā uzsver Grigorjancs, cits būtisks metropolīta Nikodima uzdevums bija pēc iespējas ciešāku attiecību nodibināšana un tuvināšanās ar Vatikānu. Jāpiezīmē, ka šāda veida ekumēnisms vecākās paaudzes pareizticīgajiem garīdzniekiem (arī metropolītam Nikolajam un patriarham Aleksijam I) kanonisku iemeslu dēļ bija nepieņemams. Šo uzdevumu Nikodims veiksmīgi īsteno, un Krievu pareizticīgās baznīcas delegācija novērotāja statusā piedalās Vatikāna II koncilā⁹⁴, pretēji citām ortodoksālajām baznīcām, kas uz šo koncilu savus novērotājus nesūta. Grigorjancs citē Grieķu katoļu Baznīcas garīdznieku, vēsturnieku Sergeju Golovanovu⁹⁵ (1968), kurš, rakstot par šo tuvināšanos, atzīmēja, ka viens no noteikumiem, pēc kuriem tika īstenota šī tuvināšanās, paredzēja, ka Vatikāns atteiksies no PSRS iekšpolitikas kritikas, pirmām kārtām, no PSRS pastāvošās reliģiskās nebrīves kritikas, un neatbalstīs reliģiskos disidentus, piemēram, pagrīdes bīskapus un Ukrainas grieķu katoļu garīdzniekus.⁹⁶ Līdzīgi uzdevumi, proti, aktīvāku starptautisku kontaktu dibināšana un līdzdalība nozīmīgākajās starptautiskajās baznīcu organizācijās tika izvirzīti arī citām kristīgām baznīcām un visās padomju republikās.

Noslēdzot sadaļu par situāciju Maskavā, vēl jāmin, ka 1957. gadā RKLP uzticēja vadīt Aleksejam Puzinam⁹⁷ (1904 – 1987), kurš līdz iecelšanai šajā amatā PSKP uzdevumā bija nodarbojies galvenokārt ar

Plašāka un uz PSRS VDK arhīva dokumentiem balstīta informācija par VDK aģentūru Krievu pareizticīgajā baznīcā pieejama Челноков, Алексей. *“Богородица, прогони!” Кто заказал “наезд” на Церковь?* Москва: Яуза-пресс, 2013. Pieejams: <http://fictionbook.ru/static/trials/06/00/21/06002171.a4.pdf>

⁹⁴ Vatikāna II koncils norisinājās no 1962. gada 11. oktobra līdz 1965. gada 8. decembrim.

⁹⁵ *Сергей Владимирович Голованов.*

⁹⁶ Головкин, Сергей. *Очерк истории Русского католического экзархата византийского обряда.* Pieejams: <http://www.vselenskiy.narod.ru/Rusapos24.htm>

⁹⁷ Aleksejs Puzins (*Алексей Александрович Пузин*) bija PSKP biedrs kopš 1926. gada. 1938. gadā bijis Jaroslavljas apgabala komitejas propagandas un aģitācijas nodaļas vadītājs; no 1940. līdz 1942. gadam bijis Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) CK Propagandas un aģitācijas pārvaldes priekšnieka vietnieks; tad vadījis lekciju organizāciju. No 1944. līdz 1949. gadam bijis Vissavienības radiofrikācijas un radiofonijas komitejas priekšsēdētājs, tad līdz 1957. gadam PSRS Kultūras ministrijas Radioinformācijas galvenās pārvaldes priekšnieks. PSRS RKLP vada līdz tās apvienošanai ar PSRS KPBLP 1965. gadā.

āģitācijas un propagandas darbu. Pastāv uzskats, ka atšķirībā no pārējiem abu padomju vadītājiem viņš nav bijis VDK štata darbinieks. Iespējams, tieši šī iemesla dēļ par RLP priekšsēdētāju 1965. gadā kļuvis Kurojedovs. Tomēr arī Puzinam bija jānodrošina VDK jauno stratēģisko uzdevumu īstenošana.

Atgriežoties pie RKLP pilnvarotajiem LPSR, jāmin, ka Jūlijs Restbergs RKLP pilnvarotā amatā darbojās līdz 1960. gadam, tad pilnvarotā pienākumi tiek uzticēti Pāvelam Pizānam⁹⁸ (1918 – 1971), bijušajam laikraksta *Cīņa* redaktoram, kurš gan šajā amatā noturas tikai īsu brīdi – no 1960. gada marta līdz 1961. gada aprīlim. 1961. gada 25. aprīlī LKP CK biroja lēmumā *Par katoļu baznīcu Daugavpils rajonā* rakstīts:

⁹⁸ Pāvels Pizāns dzimis 1918. gada Daugavpils apriņķa Asūnes pagasta (tagad Dagdas novada Andrupenes pagasts) *Pilānos*. Mācījies Asūnes skolā, bet no 1933. līdz 1938. gadam – Aglonas ģimnāzijā, kur, kā viņš raksta savā autobiogrāfijā, izveidojis nelegālu strādnieku jaunatnes pulciņu. No 1938. gada oktobra līdz 1940. gada maijam dienējis Latvijas Republikas armijā. Bijis ierindnieks, vēlāk pēc pulka skolas beigšanas daļas komandieris. No 1940. gada jūlija līdz 1941. gada jūnijam strādājis Daugavpils apriņķa izpildkomitejas izdotā laikraksta *Taisneība* redakcijā, bijis nodaļas vadītājs. VLKJS biedrs no 1940. gada, PSKP biedrs no 1945. gada. No 1941. līdz 1942. gadam bijis pagrīdē un organizējis partizāņu grupu. No 1942. līdz 1944. gadam bijis partizāņu nodaļas komandieris. Veicis izlūkošanas darbu un vadījis īpašo uzdevumu grupas. Strādājis partizāņu kustības štābā Maskavā, kā arī darbojies partizāņu kustības štābā Latvijā. Bijis štāba priekšnieks Viļa Samsona (1920 – 2011) vadītajā partizāņu nodaļā. Sarkanās Armijas dienesta pakāpe – vecākais leitnants. Ievērojams, ka partizāņu kustību vadīja A. Šeļepins, vēlākais VDK priekšsēdētājs. 1943. gadā ievainots, ārstējies Maskavā, beidzis trīsmēnešu partizāņu vienības komandieru kursu, 1944. gadā pēc atgriešanās frontē Lubānas mežos atkārtoti ievainots. 1944. gadā apbalvots ar *Sarkanā Karoga* ordeni, 1945. gadā – ar *Tēvijas Kara* 1. pakāpes ordeni. 1944. gadā strādājis Daugavpils izpildkomitejā, VK(b)P CK kadru nodaļā, bet no 1944. gada oktobra līdz 1946. gada martam bijis LK(b)P CK laikraksta *Cīņa* lauksaimniecības nodaļas vadītāja vietnieks. No 1945. gada februāra līdz 1945. gada augustam mācījies Maskavā un ar teicamām sekmēm pabeidzis VK(b)P CK Centrālos laikrakstu kursus. Tad līdz 1947. gada septembrim – Liepājas laikraksta *Komunist* redaktors, kur viņu iesaka ar “cildinošu J. Kalnbērziņa raksturojumu”. No 1947. līdz 1950. gadam mācījies VK(b)P Augstākajā partijas skolā Maskavā. No 1950. līdz 1951. gadam bijis VK(b)P CK instruktors Maskavā, pēc tam norikots partijas darbā uz Latviju, un no 1951. gada jūlija līdz 1960. gada janvārim bijis LKP CK laikraksta *Cīņa* galvenais redaktors. No 1951. gada septembra līdz 1956. gada janvārim bijis LKP CK biroja loceklis. LPSR Augstākās Padomes 4. sasaukuma deputāts. LVA, PA-15500. f., 2. a., 3753. l. Salīdzinājumam skat. Henrišs, Artūrs. “Vējš augstākās priedes nolauza”, *Cīņa*, 1989, 31. marts.

“Par kļūdainu, politiski kaitīgu pozīciju jautājumā par katoļu baznīcas celtniecības pabeigšanu LPSR Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotajam b. Pizānam P. A. izteikt stingro rājienu ar ierakstu uzskaites kartiņā un atbrīvot viņu no ieņemamā amata.”⁹⁹

Te nepieciešams tuvāks paskaidrojums par šo LKP CK biroja lēmumā vārdā nenosauktās baznīcas lietu. Lēmumā bija domāta Juzefovas (Jezupovas) Svēto Pētera un Pāvila baznīca Daugavpils rajona Naujenē. Juzefovas baznīcas ēka, par kuras celtniecību runāts rīkojumā, bija nepabeigta mūra jaunceltne. To sāka celt 1934. gadā, un kara gados tā bija nopostīta. Koka kapela, kura tika izmantota dievkalpojumiem, nodega 1944. gadā, tādēļ 3000 lielā draudze kopš tā laika bija palikusi bez baznīcas. Pēc vairākkārtējiem neveiksmīgiem mēģinājumiem Daugavpils rajona izpildkomitejā saņemt atļauju pabeigt pirms kara iesāktās mūra baznīcas celtniecību, draudzes pārstāvji meklēja palīdzību Maskavā – PSRS MP un pie tās priekšsēdētāja Hruščova. Jāsaka, ka Juzefovas draudzes apņēmtība un drosme ir apbrīnas vērts. 1959. gada jūnijā draudzes pārstāvji devās uz Maskavu, lai personiski runātu ar Hruščovu. Kad delegācijai tas neizdevās, tā turpat Maskavā uzrakstīja Hruščovam pirmo sūdzību. 1959. gada 12. jūlijā draudze raksta viņam atkārtoti:

“Tā kā līdz šim brīdim mēs pat neesam saņēmuši atbildi, vai mūsu sūdzība vispār līdz Jums ir nonākusi, mēs nosūtām Jums atkārtotu sūdzību un lūdzam pēc tās izskatīšanas dot mums pozitīvu atbildi.”¹⁰⁰

Lai gan Maskavā šī vēstule saņemto dokumentu sarakstā ir ieregistrēta 27. jūlijā, taču jau 15. jūlijā, proti, dažas dienas pēc šīs sūdzības nosūtīšanas, Restbergs saņem Maskavas atbildi uz pirmo Juzefovas draudzes sūdzību. Atsaucoties uz Hruščovam adresēto sūdzību, RKLP priekšsēdētājs Puzins raksta:

“Padome uzskata, ka nepieciešams rūpīgi risināt doto jautājumu, lai nepieļautu iedzīvotāju saniknošanos.”¹⁰¹

Bija pagājis gandrīz gads, nomainījušies pilnvarotie, taču jautājums nebija atrisināts līdz 1960. gada 18. maijam, kad Pizāns ar savu

⁹⁹ LVA, PA-15500.f., 2.a.,3753.l., 22.lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰⁰ LVA, 1448.f., 1.a. 156.l., 20. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰¹ LVA, 1448.f., 1.a., 83.l., 18.lp.

lēmumu atļauj pabeigt Juzefovas baznīcas celtniecību. Iemesli šādai rīcībai saistāmi gan ar aktuālu nepieciešamību novērst draudzes “saniknošanos”, gan ar to, ka Pizāns bija no Daugavpils puses, gan arī nav izslēdzams, ka savu artavu lēmuma pieņemšanā bija apstāklim, ka Pizāns bija izglītojis Aglonas ģimnāzijā, kuras direktors prāvests Aloizs Broks (1898 — 1943) 1936. gadā bija iesvētījis baznīcas pamatus. Lai gan to, kas patiešām pamudināja pieņemt minēto lēmumu, nav zināms, tomēr diezgan pamatoti uzskatīt, ka tas bija pretējs – apzināti vai neapzināti – Hruščova antirelīģiskajai nostājai.

1960. gada 3. augustā LPSR Valsts plānā apstiprināja baznīcas projektu, bija saņemti visi nepieciešamie saskaņojumi, tādēļ draudze par saviem līdzekļiem 1961. gada sākumā pabeidza celtniecību, kopumā iztērējot šim mērķim draudzes saziēdotos 40 000 rubļus.

Par situāciju, kas izveidojās 1961. gadā pēc Pizāna atcelšanas, liecina Juzefovas draudzes “divdesmitnieka” vēstule LPSR MP priekšsēdētājam Jānim Peivem (1906 – 1976) tā paša gada 14. maijā. Šajā laikā Pizāns savas lietas jau ir nodevis, un viņa pienākumus līdz jauna RKLP pilnvarotā nozīmēšanai pilda KPBLP pilnvarotais Saharovs. Vēstulē draudzes locekļi norāda, ka ir radušās grūtības ar ēkas nodošanu ekspluatācijā, un lūdz palīdzību šī jautājuma atrisināšanā, lai baznīcā pēc iespējas ātrāk varētu sākties dievkalpojumi. Vēstules noslēgums pauž padomju garu:

“Mēs ar dziļu cerību un ticību gaidām Jūsu rīkojumu atbilstošajām organizācijām par visdrīzāko lēmumu atvērt dievnamu, lai draudze varētu mierīgi strādāt, dzīvot un lūgties par kopīgo lietu, visu darbaļaužu labklājību un tālāko progresu, un mūsu Dzimtenes uzplaukumu.”¹⁰²

Uz vēstules ir lasāma LPSR MP priekšsēdētāja vietnieka Viļa Krūmiņa (1919 – 2000) rezolūcija:

“B. Saharovam A. A. Lūdzu izskaidrot divdesmitnieka pārstāvjiem, ka par ēkas pieņemšanu nevar būt ne runas, jo celtniecība vispār nav noformēta atbilstoši likuma noteiktajai kārtībai, un tā ir pārtraukta kā nelikumīga.”¹⁰³

¹⁰² LVA, 1448. f., 1. a., 162. l., 24. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰³ LVA, 1448. f., 1. a., 162. l., 24. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

Draudzei jaunuzcelto baznīcu atņēma un tajā iekārtoja klubu, bet pēc tam bibliotēku.

Izvērtējot pieejamo informāciju, pamatoti uzskatīt, ka Pizāns bijis vienīgais no pilnvarotajiem, kuram nonākšana šajā amatā bija sods, nevis kāpums karjerā. Šāda soda pamats saistāma ar kadru “tīrīšanu” no latviešu nacionālkomunistiem, ko aizsāka LKP CK plēnums 1959. gada 7. un 8. jūlijā un kas turpinājās līdz 1962. gadam. Pizāna atstādināšana no pilnvarotā amata 1961. gadā ir minētās “tīrīšanas” turpinājums.

Jau 1959. gada 10. februārī LKP CK biroja sēdē Pizānam tiek izteikts rājiens par to, ka laikraksts ir “izrādījis politisku tuvredzību”, 1959. gada 1. janvārī nopublicējot Jāņa Silazara dzejoli *Gadu kāpes*,

“kas izsauca darbaļaužu sašutumu, kā arī kļuva par iemeslu dažādiem neveselīgiem spriedumiem, īpaši vēl no šur, tur esošo nacionālistiski noskaņoto elementu puses”¹⁰⁴.

Iepriekš pieminētajā 1959. gada jūlija plēnumā Pizānu kritizēja par to, ka viņa vadītajā laikrakstā publicēti nacionālistiski un politiski kaitīgi materiāli (te domāti, piemēram, Zigmunda Skujiņa (1926), Jezupa Laganovska (1920 – 1987), Voldemāra Kalpiņa (1916 – 1995) un Eduarda Berklava (1914 – 2004) raksti), vēlāk plēnuma lēmumā, izsakot viņam brīdinājumu par “nestabilitāti politiski asos jautājumos”¹⁰⁵. 1960. gada sākumā – 27. janvārī – LKP CK plēnumā tiek pieņemts lēmums par Pizāna atbrīvošanu no *Cīņas* galvenā redaktora amata un svītrošanu no LKP CK biroja locekļu kandidātu saraksta. Lūk, šī lēmuma teksts:

“Apstiprināt Latvijas KP CK biroja 1960. gada 2. janvāra lēmumu un par politiska brieduma trūkumu, kas izpaudās nopublicējot laikrakstā *Cīņa* idejiski nepareizus un politiski kaitīgus materiālus, par laikraksta redakcijas kadru piesārņotību, par nestabilitātes izpausmēm daudzos politiski asos jautājumos un autobiogrāfisku faktu slēpšanu, iestājoties partijā, b. Pizānu Pāvilu Aleksandra dēlu atbrīvot laikraksta *Cīņas* redaktora pienākumiem un izslēgt no LKP CK biroja locekļu kandidātu sastāva.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ LVA, PA-15500. f., 2. a., 3753. l., 17. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰⁵ LVA, PA-15500. f., 2. a., 3753. l., 19. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁰⁶ LVA, PA-15500. f., 2. a., 3753. l., 21. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

Lēmumu parakstījis LKP CK sekretārs Arvīds Pelše.

Pēc atcelšanas no pilnvarotā amata no 1961. gada maija Pizāns sāk strādāt par Latvijas Republikāniskā grāmatu tirdzniecības kantora Centrālā grāmatu veikala direktoru. Eduards Berklavs ir nosaucis viņa vārdu to 17 cilvēku sarakstā, kuri atbalstījuši viņa uzrakstīto un 1972. gadā Zviedrijā publicēto *Septiņpadsmit komunistu vēstuli*. Berklavs raksta, ka 1971. gada beigās:

“Kad nu bija radusies izdevība vēstuli izvest, savācu no visdrošākajiem domubiedriem apliecinājumu, ka viņi visam vēstulē minētajam piekritt. Šie drošminieki bija Emma Ērenštreite, Jānis Kacens, Jānis Galdiņš, Arnolds Zandmanis, Valentīna Borka, Jānis Gustsons, Ella Ankupe, Pēteris Sadovskis, Elvīra Zēberga, Rasma Siliņa, Pāvels Pizāns, Zālmans Jofe, Fricis Jānis Sadovskis, Pēteris Plēsums, Oļga Vāvere, Frīdmanis (vārdu neatminos). Šķiet, ka bija vēl kādi, kurus diemžēl neatminos.”¹⁰⁷

Jāatzīmē, ka minētajā laikā Pizāns šādu apliecinājumu vairs nevarēja dot, jo bija miris 1971. gada pavasarī¹⁰⁸. Tomēr nav izslēdzama versija par apliecinājuma došanu arī no Pizāna puses, jo vēstule, kā atceras Berklavs, esot bijusi uzrakstīta jau 1969. gadā.

1962. gada janvārī Pizāna vietā pilnvarotā amatā stājas Prolets Liepa¹⁰⁹, pēdējais pilnvarotais konkrētajā apskatā analizējamā laika

¹⁰⁷ Berklavs, Eduards. *Zināt un neaizmirst*. Rīga: Eraksti, 2011, 195. lpp.

¹⁰⁸ Miris 1971. gada 16. maijā un apglabāts Rīgas Meža kapos.

¹⁰⁹ Prolets Liepa Ivana dēls dzimis 1923. gada 5. augustā Smolenskas guberņā, Beļskas apriņķī (pēc citām ziņām Kaļiņinas apgabala Belijas rajonā). Vecāki ir PSKP biedri. Tēvs Ivans Liepa 1894. gadā dzimis Liepājas rajonā; 1911. gadā sāk strādāt Liepājas ostā par krāvēju; 1915. gadā iesauc armijā; kopš 1920. gada PSKP biedrs; bijis Beļskas izpildkomitejas priekšsēdētājs; 1930. gadā sāk mācības Sociālistiskajā zemkopības akadēmijā (*Академия соцземледелия*) Maskavā, ko pabeidz 1932. gadā. Šajā laikā Maskavā sākas Proleta Liepas skolas gaitas. 1932. gadā ģimene pārceļas uz Petrozavodsku, jo tēvs ir iecelts par Karēlijas APSR zemkopības tautas komisāru. No 1935. līdz 1938. gadam dzīvojis Mongolijā, kur Proleta Liepas tēvs ir valdības padomnieks lopkopības un zemkopības jautājumos. Tad ģimene pārceļas dzīvot uz Krimu, kur tēvs vada Krimas valsts selekcijas staciju un kur Prolets Liepa 1938. gadā sāk mācības vidusskolā. Krimā 1939. g. Prolets Liepa iestāties VĻKJS. Otrā pasaules kara sākumā cīnījies Krimas APSR, sākumā Tēlmaņa rajona partizāņu vienībā, pēc tam 828. strēlnieku bataljonā. Sākot ar 1941. gadu pilda komjaunatnes rajona komitejas instruktora amatu Krimas apgabalā. Piedalījies Sevastopoles aizstāvēšanā. 1941. gada 31. decembrī ievainots un ārstējies hospitālī Gruzijas PSR, kur evakuācijā atradusies arī viņa ģimene (pēc gūtā ievainojuma Liepa ieguva gaitas

periodā. Pirms nozīmēšanas pilnvarotā amatā viņš bija Kuldīgas rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs, bet viņa ievērojamākais postenis līdz 1962. gadam – Liepājas apgabala prokurora vietnieks. No šodienas skatupunkta grūti pilnībā izvērtēt šo nosaukto amatu nozīmību, taču salīdzinājumā ar iepriekšējo pilnvaroto biogrāfijām, manuprāt, rodas visnotaļ pamatots jautājums par to, kāpēc tieši Liepu LKP CK apstiprināja pilnvarotā amatam. Vēl vairāk jautājumu rodas, lasot dažādos gados rakstītās Liepas autobiogrāfijas. Tās ir bezpersoniskas, absolūti identas, un tajās Liepa vairāk rakstījis par vecākiem, nevis par sevi pašu.

Atceroties par Šeļepina izstrādāto un arī ieviesto jauno VDK “metodoloģiju” un to, cik nozīmīga vieta tajā bija atvēlēta baznīcai, ņemot vērā izseno VDK interesi par Latvijas Romas katoļu baznīcas sakariem ar Vatikānu, kā arī to, ka KPBLP pilnvarotā LPSR amatā joprojām strādāja profesionāls VDK darbinieks, nav izskaidrojams, vadoties vien no publiski pieejamiem datiem, kāpēc RKLP pilnvarotā amatā, kura uzdevumos ietilpa arī Latvijas Romas katoļu baznīcas uzraudzīšana, nozīmēja personu bez iepriekšējas pieredzes PSKP augsta līmeņa funkcionāra darbā, tā arī darbā ar reliģiskām organizācijām. Nekas tieši neliecina, ka Proletam Liepam bijušas vispār

defektu, kura dēļ atmiņās viņu nereti dēvē par *klibo*, piemēram, Romas katoļu baznīcas Jānis kardināls Pujats 2016. gada intervijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai). Citu ziņu par to, ko viņš darījis līdz 1944. gadam, uzskaites kartiņā vai oficiālajās publikācijas nav. Norādīts, ka no 1944. līdz 1947. gadam dzīvojis pie vecākiem Krimas apgabalā. 1946. gadā tēvu norīko uz Latviju par Stendes selekcijas un izmēģinājumu stacijas direktoru, un uz Latviju vēlāk pārceļas arī pārējie ģimenes locekļi. No 1946. līdz 1949. gadam Liepa studējis Vissavienības juridiskā neklātienes institūtā Simferopoles filiālē. PSKP kopš 1948. gada. No 1947. līdz 1950. gadam Liepa strādājis par prokurora palīgu Talsu apriņķī, pēc tam bijis prokurors Aizputes rajonā. 1952. gadā viņš kļūst par Liepājas apgabala prokurora vietnieku. 1955. gada augustā viņu ieceļ par Kuldīgas rajona izpildkomitejas priekšsēdētāju. Šajā amatā viņš ir līdz 1960. gada maijam. 1962. gada 4. janvārī LKP CK biroja sēdē viņu apstiprina par PSRS RKLP pilnvaroto LPSR. Ar 1966. gada 10. maija LKP Prezidija lēmumu Prolets Liepa tiek apstiprināts apvienotās PSRS Reliģiju lietu padomes pilnvarotā amatā. Miris 1978. gada 3. augustā. Apglabāts Rīgas Raiņa kapos. / LVA, PA-15500 f., 35. a., 33. l.; LVA, PA-101. f., 18. a., 13. l., 23. lp.; LVA, PA-101. f., 23. a., 30. l., 28. lp.; LVA, PA-101. f., 25. a., 15. l., 19. l.; LVA, PA-101. f., 29. a., 32. l., 90. lp. Salīdzinājumam skatīt arī “Prolets Liepa”, *Cīņa*, 1978, 2. augusts; “Deputātu kandidāti rajona padomes vēlēšanām”, *Padomju Kuldīga*, 1955, 13. februāris, “Rīgā miris “baznīcu ministrs”, *Laiks*, Nr. 70, 1978 2. septembris, 4. lpp.; “Ivans Liepa”, *Cīņa*, 1964, 6. maijs.

zināšanas par reliģiskās dzīves specifiku. Tāpēc pamatoti rodas jautājums par Proleta Liepas autobiogrāfijā noklusēto. Manuprāt, informācijas trūkums par Liepas gaitām no 1941. gada beigām līdz 1944. gadam, kā arī mācības Vissavienības juridiskajā neklātienes institūtā, kura absolventu sarakstā atrodami daudzi VDK darbinieku vārdi, liecina par viņa saistību ar VDK. Šo institūtu vienā laikā ar Liepu absolvējis, piemēram, vēlākais VDK priekšsēdētājs Vladimirs Krjučkovs¹¹⁰ (1924 – 2007). Tajā izglītojušies arī tādi augsta ranga VDK darbinieki kā Aleksandrs Koržakovs¹¹¹ (1950), Ivans Gudkovs¹¹² (1956), Fjodors Haritonovs¹¹³ (1907 – 1991), Sergejs Baņņikovs¹¹⁴ (1921 – 1989).

2. nodaļa. Vara un baznīca: uzraudzības noteikumu maiņa

Par padomju valsts drošības iestāžu kontroli pār Latvijas kristīgajām baznīcām, īpaši pār Latvijas Romas katoļu baznīcu un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu, divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā, esmu rakstījis jau iepriekšējā apskatā, kur izmantoju galvenokārt RKLP pilnvarotā LPSR materiālus.¹¹⁵ Šoreiz vēlos atgriezties pie jau aprakstītiem notikumiem, atsevišķu detaļu precizēšanai izmantojot dokumentus, kas glabājas atsevišķu garīdznieku krimināllietās un kas arī parāda, kādā veidā valsts drošības dienesti, izmantojot arī pilnvaroto darbības iespējas, ne tikai pārraudzījuši, bet arī pakāpeniski pārveidojuši baznīcu par padomju varai, tai skaitā valsts drošības iestādēm, vieglāk izmantojamu organizāciju.

¹¹⁰ Владимир Александрович Крючков.

¹¹¹ Александр Васильевич Коржаков.

¹¹² Геннадий Владимирович Гудков.

¹¹³ Фёдор Петрович Харитонов.

¹¹⁴ Сергей Григорьевич Банников.

¹¹⁵ Skat. Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 147. – 204. lpp.

2.1. "Aģentūras kombinācijas" Latvijas Romas katoļu baznīcā

1947. gada 25. jūlijā metropolīts Antonijs Springovičs (1876–1958) Rīgas Svētā Jēkaba katedrālē, vēl nesaņēmis atļauju no Romas, konsekrēja divus bīskapus – Pēteri Strodu (1892 – 1960) un Kazimiru Duļbinski (1906 – 1991). Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps Kazimirs Duļbinskis tiek iecelts par ģenerālvikāru, bet Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps Pēteris Strods – par Liepājas diecēzes apustulisko administratoru. Tiesa, PSRS varas iestādes, arī RKLP pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens šo iecelšanu formāli neatzina. 1949. gada 12. maijā Duļbinski apcietina. Viņu apsūdz aktīvā darbībā pretpadomju organizācijās – Skautu organizācijā, Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā – laikā līdz 1940. gadam, Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā – organizācijā *Tautas palīdzība* – un pēc PSRS varas atjaunošanas 1944. gadā¹¹⁶. Viena no epizodēm saistīta ar "valsts noziedznieka" Nautrēnu draudzes prāvesta Antona Šlahotas (Šļakotas)¹¹⁷ (1891 – 1963) slēpšanu 1948. gada jūlijā¹¹⁸. Šajā un citās epizodēs, kas saistītas ar Duļbinska darbību Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, parādās arī Springoviča vārds. No vairākiem Duļbinska pratināšanas

¹¹⁶ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 152. – 153. lp.

¹¹⁷ Antons Šlahota (Šļakota) Nautrēnu draudzē kalpoja no 1945. gada, bija arī dekanāta dekāns, iepriekš arī Landskoronas draudzē kā prāvests, ar 1934. gada 13. septembra iekšlietu ministra Viļa Gulbja rīkojumu iecelts par Šķaunes pagasta padomes priekšsēdētāju, *Rīts*, Nr. 20, 1934, 14. septembris.

¹¹⁸ Skat., piemēram, LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 3. lp. Ievērojami, ka Duļbinskis viņa lietas atkārtotas izskatīšanas laikā 1979. gada 27. novembra nopratināšanā par šo notikumu sacījis: "Man nebija zināms, ka Šlahota ir noziedznieks. Turpmākie notikumi arī neapstiprināja šo apstākli. Tieši otrādi: man ir zināms, ka Šlahota pie kriminālatbildības netika saukts un pēc zināma pārtraukuma turpināja savu kulta kalpotāja darbību, būdams Romas katoļu baznīcas prāvests Aucē līdz pat savas nāves dienai 1960. gadā," LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 220. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]. Minētā sakarā jānorāda, ka Duļbinska ziņas nav precīzas, jo no 1956. līdz 1959. gadam Šlahota kalpojis Pustiņas draudzē, bet Aucē kalpojis tikai īsu laiku. Tāpat Šlahota miris nevis 1960., bet gan 1963. gadā. Par to, kur viņš bijis no 1948. līdz 1956. gadam, informācija ir pretrunīga. Piemēram, Henriks Trūps-Trops atzīmējis vien to, ka Šlahota "no aresta slēpās, pēc tam amnestēts" (Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940 – 1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 72. lpp.), savukārt citur atrodamas ziņas, ka viņš astoņus gadus (tātad no 1948. līdz 1956. gadam) pavadījis izsūtījumā.

protokoliem redzams, ka izmeklētājus īpaši interesējuši Duļbinska “noziedzīgie sakari ar Vatikānu un nacionālistisko pagrīdi”¹¹⁹. Jāatzīmē, ka Duļbinska uzraudzības lietā¹²⁰ atrodams dokuments ar nosaukumu *Aģentūras materiālu memorands* (datēts ar 1949. gada 8. augustu), kurš rāda, ka Duļbinskim izvirzītā apsūdzība pretpadomju darbībā balstījās uz desmit aģentu ziņojumiem¹²¹, savukārt apsūdzība par viņa saistību ar Šlahotas slēpšanos formāli balstījās galvenokārt uz viena liecinieka – Valerijana Zondaka (1908 – 1986) – sacīto pratināšanā 1949. gada aprīlī, proti, vēl pirms Duļbinska apcietināšanas¹²². Šajā sakarā būtiski minēt, ka pratināšanā Zondaks atzīst, ka tieši viņš ir ziņojis Duļbinskim par to, ka Šlahota, baidoties no apcietināšanas, ir “pārgājis nelegālā stāvoklī” un gaida norādījumus, ko viņam darīt tālāk. Tālāk citēšu fragmentu no Zondaka pratināšanas protokola:

“[...] bīskaps Duļbinskis teica, ka viņa [Šlahotas – S. K.-K.] pāriešana nelegālā stāvoklī var kaitēt katoļu baznīcai, un par to mums jādomā.”¹²³

Tālāk protokolā lasāms, ka ar Springoviča un Duļbinska ziņu Šlahota ir saņēmis sešus mēnešus garu atvaļinājumu, taču viņš no tā nav atgriezies, tāpēc 1948. gada novembrī vai decembrī ar Springoviča “direktīvu” no “katoļu garīdzniecības tika izslēgts”¹²⁴. Jāvērš uzmanība, ka šis fakts protokolā aprakstīts tādā formā, kas liecina par to, ka daļa no protokola ir pārstāsts, bet nevis precīzs Zondaka teiktā pieraksts, tāpēc protokolā ietvertā pārstāsta atbilstību īstenībai var apšaubīt. Nav izslēgts, ka šī vai citas liecības Duļbinska lietā ir falsificētas. Turklāt jāatzīmē, ka pēc Duļbinska apcietināšanas Zondaks aktīvi meklēja iespējas viņa atbrīvošanai. Vēlāk jau paša Zondaka krimināllietā mēģinājums palīdzēt Duļbinskim kļūst par vienu no apsūdzības epizodēm.

Duļbinska lietas izmeklēšanas rezultātā izmeklētāji – LPSR VDM izmeklēšanas daļas 3. nodaļas vecākais izmeklētājs Soldatovs un

¹¹⁹ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 153. lp.

¹²⁰ *Наблюдательное дело*.

¹²¹ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 104. – 106. lp.

¹²² LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 103. – 104. lp.

¹²³ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 104. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹²⁴ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 104. lp.

šīs nodaļas priekšnieks Daši Pildanovs (1916 – 1984)¹²⁵ – izveidoja sarakstu ar divdesmit viena aizdomās turamā uzvārdiem¹²⁶. No Duļbinska pratināšanas protokoliem redzams ka par šiem cilvēkiem izmeklētāji zināja jau iepriekš, tāpēc no Duļbinska puses pat netika sagaidīts apstiprinājums. Par to, kādā veidā tika veikta pratināšana, liecina pats Duļbinskis savā iesniegumā PSRS Ģenerālprokuroram Romānam Rudenko¹²⁷ (1907 – 1881) 1955. gada 2. februārī:

“Izmeklēšanas gaitā mani turēja Latvijas PSR VDM iekšējā cietumā; lielākoties pagrabā, vieninieku kamerā. Sešus ar pusi mēnešus es sēdēju vieninieku kamerā. Tur vairākas reizes, līdz pat sešām diennaktīm bez pārtraukuma man nedeļa gulēt, spīdzināja ar bezmiegu. No tā es slimoju ar sirdi.”¹²⁸

Pret personām, kas bija iekļautas izmeklētāju izveidotajā sarakstā, tika uzsākta jauna izmeklēšana. Daļai no viņiem nebija

¹²⁵ Daši Pildanovs (*Пилданов Даши Пирнаевич*) dzimis 1916. gadā Galtaja ulusā Muharšeberas rajonā Burjatijā, KPFSR, dienestā no 1937. gada, leTK mācību kursoš Novosibirskā, 1947. gadā kapteinis LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 1. nodaļas priekšnieka vietnieks, 1948. gadā šīs daļas 3. nodaļas priekšnieks, 1950. gadā tās priekšnieka vietnieks, majors, vēlāk LPSR VDK apakšpulkvedis, demobilizēts 1959. gadā. 1960. gadā kapteinis J. Rudziša palīgs Latvijas Jūras kuģniecībā politiskajos jautājumos, triju *Sarkanās Zvaigznes* ordeni ieguvējs, apbalvots ar *Goda zīmes* ordeni. Miris 1984. gadā Rīgā. Skat. *Огни Курумкана*, Nr. 5 (61148), 2015, 13 февраля. с. 6. Pieejams: http://kurumkan.burnet.ru/Gazeta/2015/05_15.pdf, Vanags, Ļ. “Darbs dara vīru”, *Сіра*, 1960, 7. октябрь, *Информация о сельском поселении Барагхан*, 3 апреля 2012. Pieejams: <http://selorodnoe.ru/history/show/id3630216/>; *Книга Памяти Республики Бурятия*, том V. Улан-Удэ: Бурядское книжное издательство, 2000, с. 73, 228; том IX, с. 228, Pieejams: <http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/5tom.pdf>; <http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/9tom.pdf>. Skat. arī: <http://blog.stepanivanovichkaragodin.org/?p=6165>, LVA, 1987. f., 1. a., 16474. l., 6. лр., LVA, 1986. f., 1. a., 5921. 1., 91. – 93. лр., LVA, 1986. f., 2. a., P-40444.1., 45., 46., лр. *Red. piez.*

¹²⁶ Lēmums par materiālu nošķiršanu atsevišķā tiesvedībā (*Постановление о выделение материалов в отдельное производство*), LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 158. лр.

¹²⁷ *Роман Андреевич Руденко*.

¹²⁸ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 173. лр. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

zināma atrašanās vieta,¹²⁹ taču astoņu aizdomās turamo – Boļeslava Grišāna (1984 – 1983)¹³⁰, Viktora Ikaunieka (Ikaunīks, Ikovniks)¹³¹, Pētera Jakovela (Jakoveļs) (1907 – 1980)¹³², Henrika Tropa (1903 – 1994)¹³³, Franča Lazdāna (1907 – 1981)¹³⁴, Matildes Omules (Omuls,

¹²⁹ Minētais, iespējams, skaidrojams ar informācijas iegūšanas veidu, piemēram, izmantojot Latvijas katoļu jaunatnes biedrības dokumentus, kas saturēja nepilnīgu informāciju par tās biedriem.

¹³⁰ Līdztekus garīdznieka gaitām no 1935. līdz 1938. gadam bijis Latvijas katoļu jaunatnes biedrības priekšsēdētājs. K. Duļbinski pirmo reizi Centrālajā valdē ievēl 1935. gada 4. martā. 1938. gadā viņš pirmo reizi kļūst par priekšsēdētāju. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³¹ Sarakstā minēts “V. Ikaulieks”, tomēr, kontekstuāli analizējot dokumentu un salīdzinot to ar citiem dokumentiem un periodikā pieejamo informāciju, jāsecina, ka šeit domāts Viktors Ikaunieks (Ikaunīks), kas bijis skolotājs un aktīvi darbojies Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālajā valdē, ieņemot kasiera amatu. Piemēram, 1936. gada aprīlī un 1940. gada februārī biedrības priekšsēdētājs ir K. Duļbinskis, bet kasieris ir V. Ikaunieks. Skat. *Sauleite*, Nr. 4, 1936, aprīlis, 24. lpp., “Kongresa gaita”, *Sauleite*, Nr. 2, 1940, februāris.

Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu pirmajos protokolos “Viktors Ikaunīks” pierakstīts “Ikovniks”. Viņš ir viens no biedrības dibinātājiem un viņa uzvārds parādās jau pirmajā protokolā. Ir gandrīz visu valžu sastāvā. Kopš 1935. gada paralēli valdes locekļa pienākumiem ir arī biedrības kasieris. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³² Līdztekus garīdznieka gaitām piedalījies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā, ievēlēts vairākas reizes Centrālajā valdē. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³³ Kopš 1935. gada ar A. Springoviča rīkojumu pildījis Latvijas katoļu jaunatnes biedrības kapelāna pienākumus. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³⁴ Līdztekus garīdznieka gaitām piedalījies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā, 1938. gadā ievēlēts Centrālajā valdē. Skat. LVVA, 3706. f.

Omuļs, Omulis, Omuļis, Omuļe)¹³⁵, Staņislava (Stanislava)¹³⁶ Keiša (1896 – 1976), Vladislava Zundo (1891 – 1959) un Antonija Springoviča (1876 – 1958) – gadījumā tika atzīts, ka nepietiek materiālu, lai viņus sauktu pie kriminālatbildības.¹³⁷ Acīmredzot Duļbinskis nebija pateicis neko tādu, kas būtu varējis kalpot par pamatu viņu apcietināšanai. Vēlāk no šīm astoņām personām, daļa no kuriem bija garīdznieki, 1953. gadā tika apcietināti un par pretpadomju darbību notiesāti divi – Henriks Trops un Vladislavs Zundo –, nosakot desmit gadu brīvības atņemšanas¹³⁸, 1959. gadā – par vairākkārtēju nepilngadīgo sagatavošanu konfirmācijai tiek apcietināts un uz vienu gadu notiesāts Pēteris Jakovels¹³⁹. Visos gadījumos ar Duļbinska krimināllietu tieši nesaistītu iemeslu dēļ. Dokumentā, ko 1949. gada 12. augustā parakstījis LPSR VDM “O” nodaļas priekšnieks majors Smetaņins, lasāms, ka četras no Duļbinska lietā iesaistītajām personām nav

¹³⁵ Sarakstā minēts “M. Omulis”, tomēr, kontekstuāli analizējot dokumentu un salīdzinot to ar citiem dokumentiem un periodikā pieejamo informāciju, jāsecina, ka šeit domāta Matilde Omule, kas bijusi skolotāja, aktīvi darbojusies Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālajā valdē. Piemēram, 1940. gada februārī biedrības priekšsēdētājs ir K. Duļbinskis, bet viena no valdes locekļēm ir “M. Omuls”. Tāpat M. Omule darbojusies arī Katoļu sieviešu centrālajā biedrībā, kur, piemēram, 1936. gada 16. augustā bijusi ievēlēta valdē par kasieri. Skat. *Sauleite*, Nr. 4, 1936, aprīlis, 24. lpp., “Kongresa gaita”, *Sauleite*, Nr. 2, 1940, februāris; “Par myusu draudzem”, *Katoļu Dzeive*, Nr. 10, 1936, 1. oktobris, 370. lpp.

Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu protokoli liecina, ka “Matilde Omuls” pirmo reizi protokolos minēta 1930. gadā, kad viņa kandidē uz vietu valdē, tomēr paliek aiz svītras; pēc gada viņu ievēlē revīzijas komisijā. M. Omuli valdē ievēlē 1938. gadā; pēc 2 gadiem viņu atkal pārvēlē šajā amatā; līdz 1940. gada 27. augustā, kad uzrakstīts pēdējais protokols, viņu ievēlē valdes priekšsēdētāja biedra postenī. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³⁶ Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu protokolos parādās pirmo reizi 1940. gada 14. martā. Piedalās nodaļu pārstāvju sapulcē, un K. Duļbinskis ierosina viņu ievēlēt par sapulces vadītāju. Šajā sapulcē viņu ievēlē arī valdē (no 100 balsīm viņam atdotas 86, kas otrs lielākais balsu skaits; salīdzinājumam par Matildi Omuli – 76 balsis). Pirms tam valdē vairākos sasaukumos darbojies Pīters Keišs. S. Keišs pēc tam piedalās tikai vienā valdes sēdē – 1940. gada 8. jūnijā, un arī tad viņa vārds ierakstīts ar citas krāsas tinti, kas var liecināt arī par to, ka viņš nemaz pats nebija klāt. Skat. LVVA, 3706. f.

¹³⁷ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 158. lp.

¹³⁸ Henriks Trūps-Trops. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 1940-1990. 72.-73. lpp.

¹³⁹ Henriks Trūps-Trops. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 1940-1990. 70. lp.

lietderīgi pratināt operatīvu iemeslu dēļ¹⁴⁰. Šīs personas bija garīdznieki Dominiks Jaudzems¹⁴¹ (1892 – 1958), Jāzeps Gaļļevičs¹⁴² (1893 – 1971), Boļeslavs Grišāns¹⁴³ un Valerijans Zondaks. Citā dokumentā, kas arī rakstīts 1949. gada augustā¹⁴⁴, adresēts Sevišķās apsardzes sekretariāta priekšniekam Anatolijam Esaulovam¹⁴⁵ (1905 – 1954) un ko parakstījis LPSR Valsts drošības ministra vietnieks ģenerālmajors Viktors Kozins¹⁴⁶ (1909 – ?), teikts, ka Duļbinka

¹⁴⁰ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 108. lpp.

¹⁴¹ Dzimis 1892. gada 25. maijā Rēzeknes apriņķī, Sakstagalā. Mācījies Pēterpils Garīgajā seminārā un Garīgajā akadēmijā. Ordinēts 1915. gadā. Bijis Latvijas izglītības ministra biedrs un Teoloģijas augstskolu profesors Aglonā un Rīgā. Viņa vadībā klajā nācis pirmais *Katōļu Dzeives* numurs. Bijis Rēzeknes skolotāju institūta direktors un Latgales tautas universitātes padomes priekšsēdētājs. Apbalvots ar pāvesta piešķirtu Baznīcas zelta krustu. 1935. gadā apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Miris 1958. gada 10. oktobrī. Apbedīts Aglonas kapsētā.

¹⁴² Dzimis 1893. gada 10. martā Drujā (tagad Baltkrievijā). Mācījies Mogiļevas Garīgajā seminārā un Pēterpils Garīgajā seminārā. Jaundibinātās, pārdalot Piedrujas draudzi, Balbinovas (Indras) draudzes prāvests 1921. gadā. Ministru kabinets kā Polijas pavastniekam viņam deva atļauju pasniegt Valsts Daugavpils baltkrievu vidusskolā, Indras pamatskolā. 1928. gadā apbalvots ar V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni – gan kā priekšzīmīgs lauksaimnieks Piedrujā kopā ar citiem lauksaimniecības darbiniekiem. Kalpo Balbinovā arī no 1943. līdz 1949. gadam un no 1959. līdz 1971. gadam. Miris 1971. gada 18. oktobrī. Apbedīts Balbinovas (Indras) kapos. Skat. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 202, 1926, 10. septembris, Nr. 183, 1927, 19. augusts, Nr. 282, 1928, 17. novembris, 12. lpp. *Red. piez.*

¹⁴³ Dzimis 1894. gada 12. septembrī Kaunatas draudzē. 1927. gadā beidzis Rīgas Garīgo semināru. Draudžu prāvests Atašienē (1919 – 1932), Malnavā (1932 – 1934), Rēzeknē (1934 – 1938), Asūnē (1938 – 1943), Vidusmuižā un Ostronā (1943 – 1953), Varakļānos (1953 – 1957) un Rudzātos (1957 – 1980). Bijis biedrības *Latgales centrālais muzejs* valdes priekšsēdētājs. Miris 1983. gada 14. decembrī.

¹⁴⁴ Datums ir divciparu skaitlis, kur pirmais ir nesalasāms, bet otrais – 9. Tā kā minētais dokuments sējumā seko dokumentam, kas sagatavots 12. augustā, secināms, ka tas varētu būt sagatavots 19. vai 29. augustā.

¹⁴⁵ Anatolijs Esaulovs (*Анатолий Александрович Эсаулов*) – viens no aktīviem staļinisko represiju dalībniekiem. Drošības orgānos strādājis no 1932. gada. Baltkrievijas PSR valsts drošības ministra vietnieks no 1944. līdz 1947. gadam. PSRS VDM Sevišķās apsardzes sekretariāta priekšnieks no 1947. līdz 1952. gadam. Atvaļināts rezervē 1952. g. Sīkāku biogrāfiju skat.: <http://www.memo.ru/history/NKVD/kto/biogr/index.htm>

¹⁴⁶ *Виктор Николаевич Козин*. Skat. Žvinklis, Arturs. “LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze”; Lipša, Ineta. “Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944 – 1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru

“apsūdzība pamatojas uz viņa paša atzišanos, agrāk tiesātā J. K. Gaiļeviča liecībām¹⁴⁷ un aģentūras materiāliem. Citus lieciniekus, kuri varētu apstiprināt viņa pretpadomju darbību izmeklēšanās gaitā noskaidrot nav izdevies”¹⁴⁸.

Savāds ir pieminējums par Gaiļeviča agrāko tiesāšanu. Bīskapa Jāņa Cakula (1926) grāmatā *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 – 1995: uzziņas* atrodama informācija liecina, ka Jāzepu Gaiļeviču apcietina tikai 1949. gada 10. septembrī un notiesā 1950. gada 8. aprīlī saskaņā ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmo daļu, 58.¹⁰ otro daļu, 58.¹¹ pantu un 121. pantu¹⁴⁹. Nav ziņu, ka Jāzepe Gaiļevičs būtu tiesāts līdz 1950. gadam. Ievērojams apstāklis, ka viņu pirmo reizi apcietināja 1945. gada 20. jūnijā, taču tā paša gada 13. oktobrī lieta pret viņu tika izbeigta. Pieņemot, ka dokumentā domāta 1945. gada apcietināšana, var secināt, ka Duļbinskis valsts drošības iestāžu redzeslokā nonācis jau tajā laikā.

Krimināllietā ir vēl viens dokuments, kuru vēlos apskatīt. Tas ir 1949. gada 13. augusta apsūdzības raksts, ko parakstījuši VDM izmeklēšanas daļas 3. nodaļas vecākais izmeklētājs Soldatovs, 3. nodaļas priekšnieks kapteinis D. Pildanovs un izmeklēšanas daļas priekšnieks majors Fotijs Pešehonovs¹⁵⁰ (1913 – 1968). Dokumentu apstiprinājis V. Kozins. Slēdzienā teikts, ka:

kollektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 374., 388., 454. lpp. Ievērojams, ka Viktoru Kozinu PSRS Augstākā Padome apbalvojusi 1949. gada 24. augustā ar Sarkanā Karoga ordeni par pārvietošanas darbu veikšanu. *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939 – 1956)*, сост. Н. И. Владимировцев, А. И. Кокурин. Москва: Объединенная редакция МВД России, 2008, с. 291.

¹⁴⁷ Gaiļevičs apstiprinājis izmeklētā teikto, ka Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Duļbinskis vācis naudu organizācijai *Tautas palīdzība*. To pašu viņš liecinājis arī lietas otrreizējā izmeklēšanā 1979. gadā. Skat. LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 352. lpp.

¹⁴⁸ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 110. lpp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁴⁹ Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 – 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996, 71. lpp.

¹⁵⁰ *Фотий Васильевич Пешехонов*. Skat. Žvinklis, Arturs. “LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze”;

“[...] būdams nopratināts kā apsūdzētais, Duļbinskis viņam izvirzītajā apsūdzībā par vainīgu sevi neatzina, taču pilnībā apstiprināja visus savas noziedzīgās pretpadomju darbības faktus. Turklāt viņa noziedzīgo darbību apstiprina liecinieku V. Krūmiņa (83. – 87. l. lp.), K. Zariņa (91. – 99. l. lp.), E. Gavara (100. – 102. l. lp.), V. Zondaka (103. – 105. l. lp.), J. Gavara (110. – 113. l. lp.), kā arī citās lietās apsūdzēto J. Gaiļeviča (109. l. l) un P. Onckuļa (114. – 115. l. lp.) liecības, *Glavļita* [Galvenā literatūras un izdevniecību lietu pārvalde – S. K.-K.] slēdziens (126., 151. l. lp.), kā arī lietiskie pierādījumi (116. – 125., 127. – 150. l. lp.).”¹⁵¹

Salīdzinot abus dokumentus, redzams, ka Kozins, ziņojot Sevišķajai apspriedei par izmeklēšanas rezultātiem, ir sniedzis informāciju, kura būtiski atšķiras no apsūdzības rakstā pieminētās, faktiski falsificējis to. Pirmkārt, no apsūdzības raksta redzams, ka Duļbinskis nav atzinis savu vainu, kā to ziņojumā Esaulovam apgalvo Kozins. Otrkārt, Kozins, nosaucot kā vienīgo liecinieku Gaiļeviču, ir “aizmirsis” par citiem lieciniekiem, kuru vārdi nosaukti apsūdzības rakstā. Neņemot spriest, kas ir bijis par iemeslu konkrētajai “operatīvai kombinācijai”, taču, manuprāt, viens no iemesliem bijis saistīts tieši ar Gaiļeviču. Iespējama versija, ka Gaiļevičs varētu būt sākotnēji, piemēram, 1945. gada apcietināšanas laikā vai pēc tās piekritis sniegt kādu informāciju, pēc tam atklāti pastāstījis par šo sadarbības faktu un atteicies no tālākas sadarbības ar valsts drošības iestādēm. Par to varētu liecināt arī KPFSR kriminālkodeksa panti, saskaņā ar kuriem viņš pats vēlāk notiesāts. Pie šī jautājuma atgriezīšos apskata nākamajā sadaļā.

1949. gada 26. novembrī PSRS VDM Sevišķā apspriede Duļbinski notiesā atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.³ un 58.¹⁰ panta pirmajai daļai (lēmuma protokols Nr. 65), nosakot desmit gadus

Ķeruss, Jānis. ““Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza “Boļševiks” (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 367., 372., 375., 378., 392., 483. lpp.

¹⁵¹ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 160. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

labošanas darbu iestādē. Sods izciests īpaša režīma nometnē *Mineralnij*¹⁵² (plašāk pazīstams arī kā *Minlags*)¹⁵³.

Duļbinska krimināllietā ir vairāki dokumenti, kas norāda, ka Duļbinska notiesāšana ir daļa no VDM īstenotās “aģentūras kombinācijas”¹⁵⁴. Dokumenti neļauj secināt, vai šīs kombinācijas mērķis ir Latvijas Romas katoļu baznīcas vadības nomaiņa vai vismaz tās iespaidošana VDM vēlamā virzienā, vai arī tā ir daļa no kādas daudz plašākas operācijas. Laika ziņā šī operācija sakrīt ar LPSR VDM, vēlāk VDK operatīvo spēli ar angļu izlūkdienestu no 1948. līdz 1954. gadam *Lursen-S*¹⁵⁵ un, iespējams, ka ir saistīta tieši ar to¹⁵⁶. Par to liecina arī Duļbinska krimināllietas dokumentos minētās VDM struktūrvienības, kas saistītas ar izlūkošanas un pretizlūkošanas¹⁵⁷ darbu. Kā jau minēju, lēmumu par Duļbinska notiesāšanu Sevišķā apspriede pieņem 1949. gada 26. novembrī. Taču jau 21. novembrī LPSR VDM “O” daļas 1. nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Josifs Ļihoļets¹⁵⁸ un “O” daļas priekšnieka vietnieks majors Stepanovs paraksta vēstuli LPSR VDM “A” nodaļas priekšniekam apakšpulkvedim Aleksandrs Bokovikovam¹⁵⁹

¹⁵² LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 162. lp.

¹⁵³ Labošanas darbu nometnes nosacītā nosaukuma krievu valodā “Минеральный” atveidojums latviešu valodā. Minētais nosaukums ieviesies vēlākajos gados pēc nometnes izveides. Plašāk nometne pazīstama pēc krievu valodas “Минлаг” akronīma atveides latviešu valodā. Tas savukārt ir saīsinājums no nosaukumam krievu valodā “Минеральный лагерь”.

¹⁵⁴ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 58. lp.

¹⁵⁵ Skat., piemēram, latviešu valodā publikāciju kopumu: “Arhīva lieta “Lursens-S” (LPSR VDK operatīvā spēle ar angļu izlūkdienestu no 1948. gada līdz 1954. gadam) (04.02.1986)”, *Latvijas arhīvi*, Nr. 1/2, 1996, 89. – 99. lpp.; Nr. 3/4, 1996, 125. – 131. lpp.; Nr. 1, 1997, 65. – 70. lpp.; Nr. 2, 1997, 97. – 108. lpp. Pieejams: <http://www.historia.lv/dokumenti/archiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izludkdiestnu-no-1948gada-lidz>

¹⁵⁶ Par Springoviča un viņam pietuvināto personu iesaisti *Lursen-S* pieejamie materiāli, manuprāt, nav pietiekami, lai pilnībā atklātu katoļu garīdznieku lomu minētajā operatīvajā spēlē. Piemēram, Turčinskis, Zigmārs. “Katoļu baznīca un čeka operācija “Lursen-S””, *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.

¹⁵⁷ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 40. – 41. lp.

¹⁵⁸ Vadoties no informācijas par PSRS Augstākās Padomes 1949. gada 24. augusta apbalvojumiem, var secināt, ka apakšpulkvedis Ļihoļets ir Josifs Ļihoļets (*Лихолет Иосиф Владимирович*), kas saņēmis Sarkanās Zvaigznes ordeni.

¹⁵⁹ Skat. Žvinklis, Arturs. “LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās

(1911 – 1992) ar lūgumu neinformēt apcietināto Duļbinski par Sevišķās apspriedes spriedumu viņa lietā¹⁶⁰. Tā paša gada decembrī (Duļbinska krimināllietā glabājas dokumenta kopija bez konkrēta datuma) LPSR valsts drošības ministrs ģenerālmajors Alfons Noviks¹⁶¹ raksta PSRS valsts drošības ministra vietniekam ģenerālleitnantam Afanasijam Bļinovam¹⁶² (1904 – 1961) sekojošo:

“Mēs īstenojam aģentūras kombināciju, lai atklātu nopietnus faktus par katoļu baznīcas metropolīta Springoviča un citu Latvijas katoļu baznīcas vadošo personu pretpadomju darbību. Sakarā ar to ir radusies nepieciešamība uz laiku nepaziņot arestētajam bīskapam Duļbinskim Kazimiram Staņislava dēlam Sevišķās apspriedes lēmumu par to, ka viņš ir notiesāts uz 10 gadiem L. D. N. Lūdzam Jūsu sankciju.”¹⁶³

Drīz šāda sankcija tiek saņemta, un 1950. gada 26. janvārī “O” daļas 1. nodaļas darbinieki Ļihoļets un Stepanovs raksta LPSR VDM “A” daļas priekšniekam pulkvedim Bokovikovam, ka ar Bļinova sankciju Duļbinska izmeklēšanas lieta tiek paturēta līdz 1950. gada 1. martam, lai

“veiktu aģentūras operatīvo darbu Latvijas katoļu baznīcas episkopātā”¹⁶⁴.

Sarakste starp LPSR un PSRS VDM turpinās līdz pat 1950. gada 30. novembrim, kad beidzot Duļbinskim, kurš visu laiku, esot neziņā par savu likteni, atradies LPSR Iekšlietu ministrijas (IeM) 1. cietumā, tiek paziņots Sevišķās apspriedes lēmums.¹⁶⁵

Tam, kāpēc Duļbinskim netiek pasludināts spriedums, varētu būt vairāki iemesli. Vienu no tiem jau minēju: tā ir iespēja strādāt ar

izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 367., 379., 383. lpp.

¹⁶⁰ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 62. lp.

¹⁶¹ LPSR valsts drošības ministrs līdz 1953. gada 3. martam.

¹⁶² *Афанасий Сергеевич Блинов.*

¹⁶³ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 58. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁶⁴ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 55. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁶⁵ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 82. lp.

izmeklēšanas lietu un vajadzības gadījumā turpināt arī Duļbinska pratināšanu. Protams, jāatceras arī par to psiholoģisko iespaidu, kādu uz Duļbinski varēja atstāt ilgais neziņas laiks. Trešais, un, manuprāt, svarīgākais iemesls ir, paturot Duļbinski izolācijā cietumā, padarīt neiespējamu viņa saziņu ar citiem, tādējādi izslēdzot iespēju, ka viņš varētu brīdināt tos, kurus viņš pratināšanas gaitā varētu būt nosaucis, vai arī nodot tālāk kādu ziņu par VDK aģentiem, ja tādus būtu atšifrējis. Par to liecina arī LPSR VDM "A" daļas priekšnieka pulkveža Aleksandra Bokovikova vēstulē LPSR Iekšlietu ministrijas (IeM) 1. cietuma priekšnieka p. i. majoram Apiņam 1950. gada 18. janvārī rakstītāis:

"Pirms nosūtīšanas uz nometni ievietojiet vieninieka kamerā, izolēti no citiem apsūdzētajiem, atņemiet Duļbinskim jebkuru saikni ar apcietinātajiem."¹⁶⁶

Jau pieminētajā iesniegumā PSRS Ģenerālprokuroram Duļbinskis atceras sekojošo:

"Iekšējā cietumā mani turēja pat pēc Sevišķās apspriedes lēmuma pasludināšanas. Par to es iesniedzu protestu operatīvās nodaļas izmeklētājam. Es teicu, ka tas ir nelikumīgi un netaisnīgi. Izmeklētājs man atbildēja: Mēs ne jau paši to darām, par to zina ministrs, prokurors un pat Maskava."¹⁶⁷

Arī vēlākajos gados turpinājās Duļbinska izolācija no Latvijas Romas katoļu baznīcas. Kā raksta bīskaps Jānis Cakuls savā grāmatā – *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 – 1995: uzziņas –*, Duļbinski sakarā ar amnestiju atbrīvoja 1954. gadā¹⁶⁸. 1954. gada rudenī kā savu atbrīvošanas laiku Duļbinskis piemin lūgumā par rehabilitāciju PSRS Ģenerālprokuroram 1979. gada 3. septembrī.¹⁶⁹ Tomēr Duļbinska krimināllietā ir vairāki dokumenti, kas norāda, ka patiesībā viņš ir atbrīvots 1955. gadā. Pirmkārt, uz to norāda Duļbinska 1955. gada 2. februāra lūgums par apžēlošanu. Šajā laikā viņš vēl ir nometnē Mordvijā. Otrkārt, 1955. gada 26. aprīļa vēstulē Centrālās krimināllietu

¹⁶⁶ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 62. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁶⁷ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 173. lp. . [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁶⁸ Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996. 323. lpp.

¹⁶⁹ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 186. lp.

pārskatīšanas komisijas¹⁷⁰ sekretariāta priekšniekam Jakovam Pļeņņovam¹⁷¹ (1912 – 1974) PSRS VDK Ceturtās pārvaldes priekšnieka vietnieks pulkvedis Vladimirs Izmailovs¹⁷² (1905 – 1967), atsaucoties uz LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera (1899 – 1978) 18. aprīļa vēstuli, lūdz uz laiku apturēt Duļbinska lūguma izskatīšanu, kā iemeslu minot to, ka viņa atgriešanās LPSR ir nevēlama.¹⁷³ 1955. gada 12. augustā Izmailovs nosūta Pļeņņovam vēl vienu vēstuli, kurā norāda, ka, ja gadījumā tomēr tiks pieņemts lēmums par Duļbinska pirmstermiņa atbrīvošanu, viņš ir jāatstāj noietinājumā, tālu prom no Latvijas, jo Duļbinska atgriešanās Latvijā joprojām ir nevēlama.¹⁷⁴ Visbeidzot, arī RLP pilnvarotā LPSR Eduarda Kokara-Tropa¹⁷⁵ parakstītajā un viņa vietnieka Aleksandrova sagatavotā vēstulē 1979. gada 16. novembrī LPSR prokuratūrai rakstīts, ka Duļbinskis Latvijā ir atgriezies 1955.

¹⁷⁰ Комиссия Прокуратуры-МВД-КГБ СССР “по пересмотру дел на лиц, осужденных за контрреволюционные преступления и находящихся в лагерях, колониях, тюрьмах и в ссылке на поселения”. Skat. vairāk, piemēram, Лавинская, Ольга. “Документы прокуратуры о процессе реабилитации жертв политических репрессий в 1954 – 1956 гг.” *Отечественные архивы*, № 3, 2007, с. 38 – 46.

Pieejams: <http://rabkrin.org/dokumentyi-prokuraturyi-o-protseesse-rea/>

¹⁷¹ Jakovs Pļeņņovs (*Яков Алексееви Плетнёв*) vienlaicīgi ar komisijas sekretariāta vadību bija PSRS VDK 10. daļas, kas bija atbildīga par arhīvu un operatīvo uzskaiti, priekšnieks no 1954. gada 17. marta līdz 1959. gada 11. jūlijam. Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941 – 1954*. Москва: Мемориал, 2010, с. 695 – 696. Pieejams: <http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf>

¹⁷² Владимир Александрович Измайлов.

¹⁷³ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 165. lp.

¹⁷⁴ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 166. lp.

¹⁷⁵ Eduards Kokars-Trops dzimis Madonas rajona Barkavas pagasta Murmastienes ciemā. Vecāki bijuši zemnieki. Beidzis Varakļānu vidusskolu, mācījies Madonas pedagoģiskajā skolā, pēc tam studējis žurnālistiku. Strādājis skolās, vadījis Gulbenes rajona kultūras nodaļu, Jaungulbenes lauku mehanizācijas skolas VĻKJS sekretārs, bijis lektors jautājumā par padomju tiesībām apziņas brīvības sakarā. “Apziņas brīvība un valsts”, *Dzimtenes Balss*, 1978, 14. decembris, iepriekš uzvārds arī vienīgi kā Kokars, piemēram, Barkavas pagasta valde izsludina par nederīgu nozaudēto karaklausības apliecību, ko Rēzeknes kara apriņķa pārvalde izdevusi Edvardam Alekša dēlam Kokars-Trops 1928. gada 17. augustā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 295, 1934, 31. decembris, Rēzeknes apriņķa Varakļānu iecirkņa policijas priekšnieks izsludina par nederīgu Latvijas iekšzemes pasi, kas izdota no Barkavas pagasta valdes 1923. gada 15. septembrī Nr. 1844 uz Eduarda Alekša dēla Kokara vārda, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 44, 1927, 24. februāris. *Red. piez.*

gadā.¹⁷⁶ Tālāk šajā vēstulē lasāms, ka “pēc atgriešanās Duļbinskis uzstājies ar pretpadomju sprediķi”, un tāpēc

“pēc vietējo varas iestāžu lūguma Ģenerālprokurors noprotē lēmumu par Duļbinska pirmstermiņa atbrīvošanu no ieslodzījuma, 1957. gada martā viņu no jauna apcietina, un viņš atrodas ieslodzījumā līdz 1958. gada novembrim”¹⁷⁷.

Arī pēc otrreizējās atbrīvošanas Duļbinskim līdz pat 1964. gadam bija aizliegts atgriezties Latvijā¹⁷⁸. Šajā laikā viņš dzīvo blakus LPSR administratīvajai robežai – vispirms otrpus Daugavai Drujā, Baltkrievijas PSR, pēc tam okupētās Latvijas Abrenē jeb Pitalovā KPFSR. Pēc atgriešanās LPSR viņš dzīvo tēva mājās Viļakā un strādā lauku brigādē. Kā raksta pats Duļbinskis 1966. gadā,¹⁷⁹ viņam ļauts dzīvot pie baznīcas, taču pildīt savus bīskapa pienākumus vai pat kalpot baznīcā viņam ir aizliegts. Pēc Stroda nāves, no 1960. līdz 1962. gadam Duļbinskis raksta lūgumus par savu rehabilitāciju, kā arī lūdzu atļauju uzņemties Latvijas katoļu baznīcas vadību, kā to ir gribējis Strods, taču viņa lūgumi tiek noraidīti.¹⁸⁰ 1977. gadā viņš vēlreiz raksta lūgumu par lietas pārsūdzību un rehabilitāciju un atļauju pildīt savus bīskapa pienākumus LPSR Augstākas Padomes prezidija priekšsēdētājam, 1979. gadā, kā jau minēts iepriekš, – PSRS Ģenerālprokuroram, taču viņam tiek atteikts. 1979. gada novembrī, pamatojoties uz Duļbinska iesniegumu, viņa lietā tiek veikta papildus izmeklēšana, un gala slēdzienā 1979. gada 18. decembrī secināts, ka viņš “pie kriminālatbildības saukts pamatoti un nav rehabilitējams”. Tiesa, vienlaikus tiek norādīts, ka krimināllietas daļa, kas attiecas

“uz pretpadomju propagandu pēc Vācijas kapitulācijas un kriminālnoziedznieka slēpšanu, ir pārtraucama”¹⁸¹.

Duļbinski rehabilitē tikai 1988. gada 20. decembrī, taču, kā raksta Cakuls,

¹⁷⁶ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 198. lp.

¹⁷⁷ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 198. lp. . [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁷⁸ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 198. lp.

¹⁷⁹ Atbilstoši J. Cakula ziņām – 1965. gadā. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996. 323. lpp.

¹⁸⁰ Пастор, Владимир. “Альфонс Пастор прелат Апостольского престола”, ч. 2, *Проза.ру*. Pieejams: <https://www.proza.ru/2016/01/01/746>

¹⁸¹ LVA, 1986. f., 2. a., 5360. l., 1. sēj., 355. lp. . [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

“bīskapam bija jau 82 gadi, palīgbiškapa pienākumus pildīt viņš vairs nevarēja”¹⁸².

Lūgumus par iespēju Duļbinskim atgriezties Latvijā vairākkārt rakstījis gan bīskaps Strods, gan pēc Stroda nāves – uz laiku Rīgas arhidiecēzes administratora amatu ieņemošais bijušais Rēzeknes draudzes prāvests, prelāts Julijans Začests (1914 – 2004), taču vienmēr sekojis atteikums¹⁸³. Strods Duļbinskī redzēja savu pēcteci un Začests – Rīgas diecēzes apustulisko administratoru, jo Duļbinskis bija pēdējais kanoniski ordinētais bīskaps. Arī padomju varai, kura pēc Springoviča nāves plānoja Rīgas diecēzes pakļaušanu tiešai RKLP pilnvarotā vadībai¹⁸⁴, viņš bija nevēlams tā paša iemesla dēļ. 1962. gada 15. novembrī LPSR varas iestāžu spiediena rezultātā Julijans Začests nozīmē par savu ģenerālvikāru faktisko Rīgas diecēzes pārvaldītāju Julijanu Vaivodu, Rīgas Svētā Jēkaba katedrāles prāvestu.

Runājot par notikumiem laika posmā no 1949. līdz 1953. gadam, jāpiemin vēl viens arests, kurš, manuprāt, arī bija daļa no VDM, vēlāk VDK spēles: tā ir Svētā Krēsla galma prelāta, bijušā Valsts zemes bankas padomes locekļa, 2., 3. un 4. Saeimu deputāta Alfona Pastora, kas reizē bijis arī tuvs Springoviča draugs, apcietināšana. Viņu 1950. gada 17. decembrī apcietina jau iepriekš pieminētais apakšpulkvedis Josifs Ļihoļets un pratina izmeklētājs Soldatovs, viens no tiem izmeklētājiem, kas pratināja arī Duļbinski. No Pastora atmiņām varam uzzināt par Soldatova pratināšanas metodēm: nogurdinošas 13 līdz 17 stundu garas pratināšanas, kad pratinātais vairs nesaprot, kas notiek, “jūtas kā miglā”, reizēm krīt bezsamaņā un tādu pratināšanu beigās paraksta protokolu, pat nesaprotot, ko teicis un kas protokolā

¹⁸² Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996. 323. lpp.

¹⁸³ LVA, 1448. f., 1. a., 162. l., 3. – 4. lp.

¹⁸⁴ Skat. Strods, Heinrihs. *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēsture (1075 – 1995)*. Rīga: [b.i.], 1996.

Šajā kontekstā vērtējamas arī pusgadu pēc Antonija Springoviča nāves publicētās viņa brāļa dēla Zigmunda Springoviča (Balevica) publikāciju kopas – “Melnās sutanas ēnā” (*Cīņa*, 1959, 26., 27., 28., 29. maijs) un “Rīgas Romas katoļu metropolīta kūrījas namā” (*Cīņa*, 1959, 17., 18., 19. jūnijs) – , priekšlasījums kā “Klusējošā baznīca” un sirdsapziņas brīvība”, kā arī citas līdzīgas publiskas viedokļa paušanas.

ierakstīts.¹⁸⁵ Līdzīgi kā Duļbinskim, arī Pastoram inkriminēja aktīvu darbību pretpadomju organizācijās pirmskara Latvijā, un tieši tāpat kā Duļbinska gadījumā izmeklētājus interesēja Springoviča sakari ar Vatikānu.

Sevišķajā apspriedē Pastora lieta tika izskatīta 1951. gada 26. maijā. Viņu tiesāja atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.³, 58.⁴ pantam un 58.¹⁰ panta otrajai daļai, nosakot desmit gadus labošanas darbu nometnē. 28. maijā arī viņš tāpat kā Duļbinskis nonāk *Minlagā*¹⁸⁶.

Domājot par Springoviču, manuprāt, ar Duļbinska un Pastora arestiem valsts drošības iestādes panāca divus mērķus: pirmkārt, ļāva saprast, ka arī metropolītu var piemeklēt viņa palīgbīskapa un tuva drauga liktenis, otrkārt, izolēja viņu no cilvēkiem, kuriem viņš uzticējās. Pēc šiem arestiem manipulēt ar viņu tāpat kā ar bīskapu Strodu jau bija daudz vieglāk.

Ja Duļbinska un arī Pastora arestos pilnvarotā Restberga līdzdalība atklāti neparādās, lai gan pamatoti pieļaut, ka arī viņa rīcībā nonāca un tālāk drošības iestādēm tika nodota šos un citus garīdzniekus kompromitējoša informācija, tad bīskapa Stroda piespiešanā pieņemt padomju varas nosacījumu kā vienīgo iespēju viņa apstiprināšanai Rīgas diecēzes administratora amatā 1959. gadā Restberga loma ir nozīmīga. To pašu var teikt par Liepas lomu Julijana Vaivoda iecelšanā par Rīgas metropolijas apustuliskā administratora ģenerālvikāru 1962. gadā. Par to liecina vairāki dokumenti, kas glabājas pilnvarotā arhīvā. Minēto gadījumu analizēšu turpmākajā pētījumā.

Pēc Springoviča nāves Strods, atsaucoties uz to, ka 1958. gada 4. februārī pāvests Pījs XII (1876 – 1958, amatā no 1939. gada 2. marta) ar savu dekrētu iecēlis viņu par Rīgas diecēzes apustulisko administratoru, vairākkārt vērsās ar lūgumu gan pie LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča (1904 – 1966) un viņa vietnieka Eduarda Berklava, gan pie LKP CK pirmā sekretāra J. Kalnbērziņa, gan pie PSKP CK pirmā sekretāra Hruščova ar lūgumu apstiprināt viņa

¹⁸⁵ Пастор, Владимир. “Альфонс Пастор прелат Апостольского престола”, ч. 1, *Проза.ру*. Pieejams: <https://www.proza.ru/2015/12/31/1161>

¹⁸⁶ Пастор, Владимир. “Альфонс Пастор прелат Апостольского престола”, ч. 1, *Проза.ру*. Pieejams: <https://www.proza.ru/2015/12/31/1161>

iecelšanu.¹⁸⁷ Kopš viņa ieceļšanas ir pagājis gads, kad 1959. gada 5. janvārī ar viņu tiekas Berklavs, kuram Lācis uzticējis pārraudzīt ar reliģiju saistītos jautājumus un kurš norāda, ka Stroda apstiprināšana amatā ir atkarīga no tā, kā uz to skatīsies republikas vadība, jo Vatikāna viedoklis nav obligāti jāievēro. Sarunas gaitā Berklavs uzsver, ka Strods nav pietiekami aktīvi iesaistījies cīņā par mieru.¹⁸⁸ Pēc tikšanās ar Berklavu Strods 10. februārī pārsūta Berklavam savu miera konferencēs nolasīto referātu kopijas, taču Berklava pozīcija vēl aizvien ir noraidošā. Rezolūcijā, kas adresēta Restbergam, Berklavs raksta:

“Kas attiecas uz atzīšanu, tad viss ir pa vecam, jo pāvests turpina ignorēt padomju iestādes, padomju republikās (Kijeva) bez to ziņas ieceļot amatos.”¹⁸⁹

Arī uz Kalnbērziņam adresētās vēstules, kuru Strods nosūtījis vienā laikā ar iepriekš minēto vēstuli, ir Berklava rezolūcija, kas ir atkal adresēta Restbergam:

“Lūdzu vēlreiz darīt zināmu bīskapam Strodam, ka viedokli, kuru es viņam pateicu, pilnā mērā atbalsta LPSR vadība un LKP CK vadība. Atzīšana vai nē jaunajā amatā galvenokārt būs atkarīga no bīskapa Stroda nostājas un praktiskā darba mūsu sarunas garā. Nevienš jau nenoliedz, ka kaut ko jau viņš miera labā ir darījis, bet mēs vēlamies vairāk, – konkrētāk atmastot kara kurinātājus.”¹⁹⁰

Visbeidzot Stroda “pāraudzināšanā” ar Restberga starpniecību iesaistās arī RKLP priekšsēdētājs Aleksejs Puzins, 23. martā nosūtot Lācim dokumentu ar nosaukumu *Paskaidrojums bīskapam Pēterim Strodam*. Uz šī dokumenta ir lakoniska Lāča norāde Berklavam: “Priekšlikumam piekrītu.” Maskavā izstrādātais paskaidrojums paredz, ka LPSR valdība un RKLP var pieļaut Stroda atrašanos Rīgas diecēzes apustuliskā administratora amatā vienīgi tad, ja bīskaps izpildīs trīs nosacījumus:

¹⁸⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 11. l., 2. – 3., 14. – 17. lp.; LVA, 1448. f., 1. a., 83. l., 8. – 19., 68. – 84. lp.

¹⁸⁸ Saruna atstāstīta RKLP pilnvarotā LPSR atskaitē RKLP par darbu 1958. gada otrajā pusgadā. Skat. LVA, 270. f., 1. c. a., 1294. l., 25. lp.

¹⁸⁹ LVA, 1448. f., 1. a., 83. l., 20. lp. . [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁹⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 83. l., 68. lp. . [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

“[...] a) ja viņš reāli apliecinās savu lojalitāti Padomju valstij, ievēros likumus un noteikumus par reliģiskajiem kultiem, kurus noteikušas padomju valsts iestādes; b) ja viņš pieprasīs šo noteikumu ievērošanu arī no visiem Romas katoļu baznīcas kalpotājiem LPSR un atzīs šo noteikumu pārkāpumu no viena vai otra baznīcas kalpotāja puses kā rīcību, kas nav savienojama ar šāda kalpotāja atrašanos baznīcas amatā; c) ja viņš reāli piedalīsies cīņā par mieru un atomieroču aizliegšanu, kā arī veicinās citu Romas katoļu baznīcas darbinieku iesaistīšanos miera piekritēju kustībā. Gadījumā, ja bīskaps Pēteris Strods pieļaus no savas puses rīcību, kas pārkāps augstāk minētos noteikumus, neatkarīgi no tā, vai viņš to darīs pēc savas gribas, vai pēc kāda cita norādījuma, viņam tiks atņemtas tiesības pildīt Romas katoļu baznīcas administratora funkcijas LPSR.”¹⁹¹

Lai nepieļautu Rīgas diecēzes iznīcināšanu, Strods ir spiests šos noteikumus pieņemt.

2.2. Valerijana Zondaka un Henrika Tropa lieta¹⁹²

Valerijana Zondaka un Henrika Tropa lieta atspoguļoju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā, izmantojot RKLK pilnvarotā LPSR arhīvā esošos dokumentus, kā arī sekundāro literatūru par šo gadījumu¹⁹³. Šajā apskatā vēlreiz vēlos atgriezties pie šī gadījuma, šoreiz galvenokārt vērsot uzmanību uz materiāliem no Zondaka un Tropa krimināllietām.¹⁹⁴ Jāatzīmē, ka krimināllietā ir vairāki dokumenti, kuru saturs paskaidrošanai būtu nepieciešami VDK arhīva, arī tās daļas, kas atrodas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) rīcībā, materiāli. Diemžēl pagaidām, arī veicot zinātnisko izpēti LPSR VDK zinātniskās

¹⁹¹ LVA, 270. f., 1. c. a., 1294. l., 59. – 61. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

¹⁹² Lai nerastos pārpratumi, šeit vārdu “lieta” lietoju nevis juridiskā, bet fenomenoloģiskā nozīmē, apzīmējot gadījumu vai notikumu kopumu.

¹⁹³ Skat. Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. “Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 185. – 192. lpp.

¹⁹⁴ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l. Lieta sastāv no diviem sējumiem un uzraudzības lietās.

izpētes komisijas ietvaros, pieeja TSDC materiāliem ir liegta, tāpēc daži mani turpmāk izvirzītie pieņēmumi ir radušies, vienīgi salīdzinot vairākas krimināllietas, nevis balstoties uz dokumentos apstiprinātiem faktiem. Tāpat jābilst, ka arī krimināllietas neatspoguļo pilnībā īstenībai atbilstošus faktus, jo pastāv varbūtība, ko apliecina citi avoti, ka tajās minētie fakti un liecības ir falsificēti vai vismaz atspoguļoti tādā veidā, lai panāktu procesa virzītāju mērķi.

V. Zondaka un H. Tropa krimināllietā rāda, ka valsts drošības struktūras arī pēc PSRS pirmo personu nomaiņas saglabā savas pozīcijas un darba metodes. Zondaku arestēja 1953. gada 3. februārī, tātad mēnesi pirms Staļina nāves¹⁹⁵. Tropa arestē nedaudz vēlāk – 17. februārī.¹⁹⁶ Galīgais slēdziens lietā sagatavots 10. augustā.¹⁹⁷ Tiesas process norit 25. septembrī¹⁹⁸ – jau Hruščova laika sākumā. Zondaku un Tropa tiesāja LPSR IeM Kara tribunāls. Lietā atrodama izziņa, ka Zondaka un Tropa arestu ir sankcionējis PSRS Valsts drošības ministra vietnieks ģenerālleitnants Boriss Obručņikovs (1905 – 1988)^{199, 200} Tribunāls piesprieda Zondakam 25 gadus atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmajai daļai un 58.¹⁰ pantam, Tropam – 10 gadus atbilstoši 58.¹ panta pirmajai daļai un 58.⁴ pantam.

1953. gada 27. septembrī V. Zondaks savā kasācijas lūgumā Lietuvas pierobežas apgabala IeM Kara tribunālam, kuru advokāts iesniedz 20. oktobrī²⁰¹, raksta:

“Esmu tagad 45 gadus vecs. Un 25 gadus ilgais sods turpināsies līdz manas dzīves beigām. Tā man nav tagad ne mazāko cerību tikt reiz brīvībā.”²⁰²

1954. gada 16. septembrī Zondaka kasācijas lūgums tiek noraidīts²⁰³.

¹⁹⁵ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 7. lp.

¹⁹⁶ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 160. lp.

¹⁹⁷ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 63. – 64. lp.

¹⁹⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 68. – 71. lp.

¹⁹⁹ Борис Павлович Обручников.

²⁰⁰ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 86. – 87. lp.

²⁰¹ Dokumentā minēts advokāts Булинь krievu valodā bez iniciāļiem, visticamāk tā ir LPSR Advokātu kolēģijas prezidija priekšsēdētāja vietniece 1959. gadā M. Buliņa, advokāte ar šādu uzvārdu arī 1961. gada 18. Kurzemes policijas bataljona prāvā. Laiks, 1994, 3. augusts, 8. lpp.

²⁰² LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 276. lp.

²⁰³ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 306. – 310. lp.

1954. gada 12. decembrī Zondaks raksta RKLK priekšsēdētājam Poļanskim. Aprakstot savu situāciju noietnē, kā arī bēdāloties par savas vecās mātes likteni, Zondaks uzsver, ka

“bez Jums mani, kā kulta kalpotāju, neviens neapžēlos, un man būs jāiet bojā noietnē. Tikai Jūs, kā atbildīgais par reliģisko kultu lietām mūsu Valstī, varat mani glābt. Pateicoties Jūsu vārdam par labu man, es varu tikt glābts”.²⁰⁴

1955. gada 19. jūnijā seko Zondaka sūdzība PSRS Ģenerālprokuroram.²⁰⁵ Pie šīs sūdzības atgriezīšos nedaudz vēlāk.

1956. gada 21. jūnijā PSRS Augstākās Padomes Prezidija komisija pieņem lēmumu samazināt Zondaka soda termiņu līdz pieciem gadiem, un viņš tiek atbrīvots no apcietinājuma 1956. gada 17. jūlijā. Zondaks atgriežas Latvijas teritorijā un sāk pildīt Asūnes draudzes prāvesta pienākumus, taču saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1957. gada 11. maija lēmumu Zondaka soda termiņš vēlreiz mainīts, šoreiz pagarinot to līdz desmit gadiem²⁰⁶, tādēļ Zondaks no jauna 15. jūnijā tiek arestēts un nonāk apcietinājumā, kur viņš atrodas līdz 1960. gada 5. septembrim.

Trops ieslodzījumā atradās no 1953. gada 27. februāra līdz 1956. gada 27. jūnijam.

Ievērojot to, ka publiski pausts viedoklis, ka krimināllietā un citos man diemžēl nepieejamos avotos pieejama informācija, kas liecina par Zondaka un Tropa iespējamo sadarbību ar VDM, vēlāk VDK²⁰⁷, uzskatu par nepieciešamu minēto informāciju analizēt, izmantojot publiski pieejamos avotus. Zondaka un Tropa krimināllietā patiešām atrodamas izziņas, kas apliecina, ka aģents “Annuss” ir Valerijans Zondaks²⁰⁸, bet aģents “Aleksejevs” ir Henriks Trops²⁰⁹. Izziņā par “Annusu” teikts, ka viņš savervēts 1940. gadā, kad strādāja par skolotāju Aglonas ģimnāzijā²¹⁰, taču piekritis sadarboties “ārkārtīgi

²⁰⁴ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 315. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁰⁵ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 321. lp.

²⁰⁶ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 324. lp.

²⁰⁷ Turčinskis, Zigmārs. “Katoļu baznīca un čekas operācija “Lursen-S””, *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.

²⁰⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj. 88. – 89. lp.

²⁰⁹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj. 92. – 93. lp.

²¹⁰ Dokumentā nav minēts, taču saskaņā ar J. Cakuļa publicēto izziņu, Zondaks strādājis par skolotāju Aglonas zēnu ģimnāzijā līdz 1940. gada 27. septembrim, pēc

negribīgi un drīzumā no sadarbības sācis atteikties”²¹¹. Lietā ir pievienota ziņotāja “Annusa” atteikšanās vēstule 1940. gada 24. septembrī, kurā viņš raksta:

“Esmu uzņēmies tādu pienākumu, kurš nav manos spēkos. Katru dienu man jāpārdzīvo mokas, ka es esmu tas, kuram vajag kaut kā piekerties pie saviem pazīstamiem. Tādās mokās es ilgāk dzīvot nevaru. Tāpēc ar šo dienu, 1940. gada 24. septembrī es atsakos no politiskā darba – ziņu sniegšanas. [...] Ja mani skolas darbam, neieņemot politiku, nevarat izmantot, tad es arī esmu ar mieru no skolas darba atteikties.”²¹²

Dažas dienas vēlāk 27. septembrī Zondaks no darba skolā patiešām aiziet. Jādomā, ka tā viņam ir bijusi grūta izvēle, jo skolotāja darbu viņš uzskatīja par savu aicinājumu, un, kā var spriest no dažu bijušo Aglonas ģimnāzistu teiktā, bijis lielisks skolotājs, pilns jaunu ideju un audzēkņiem ļoti patīcis. Taču atteikšanās neko nenozīmē, un, atjaunojoties padomju varai, viņš tiek uzrunāts atkal. Šoreiz viņa atteikšanās ir kategoriska. Tas notiek laikā no 1946. līdz 1950. gadam, kad Zondaks jau ir profesors Rīgas Romas katoļu garīgajā seminārā, un, kā rakstīts izziņā:

“[...] jau pirmajā tikšanās reizē viņš no turpmākās sadarbības ar VDK iestādēm sāka kategoriski atteikties, skaidrojot, ka tā ir nesavienojama ar viņa kā reliģiskā kulta kalpotāja stāvokli. Būdam katoļu baznīcas autoritāte un pietuvināts metropolītam Springovičam, viņš atklājās saviem kolēģiem un nostājās uz divkosīga ceļa,”²¹³

respektīvi, kļuva par t. s. dubltaģentu. Izziņas noslēgumā norādīts, ka, pildot Springoviča norādījumus, “Zondaks zināja un praktiski piedalījās palīdzības sniegšanā” priesterim Šlahotam, kā arī jau ilgstoši meklēja iespējas nodibināt nelegālus sakarus ar Vatikānu.²¹⁴

Domāju, ka šī izziņa neļauj mums uzskatīt Zondaku par aģentu, kas apzināti un aktīvi iesaistījies iepriekš minētajā VDM, vēlāk VDK spēlē ar ārzemju izlūkdienestiem *Lursen-S*, epizodē ar Romas katoļu

tam no darba aiziet un kalpo par prāvestu Raipoles draudzē. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996. 326. lpp.

²¹¹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 88. lp.

²¹² LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 90. lp.

²¹³ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 88. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²¹⁴ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 89. lp.

baznīcas vadības autoritātes kā veiksmīga piesega izmantošanu padomju izlūka ar segvārdu "Lists" darbības nodrošināšanai ārzemēs, kā to apraksta avotos.²¹⁵

Citēšu arī fragmentu no PSRS Galvenās kara prokuratūras galvenā kara prokurora vietnieka justīcija pulkveža Borisa Viktorova²¹⁶ (1916 – 1993) vēstules PSRS VDK Izmeklēšanas pārvaldes priekšniekam justīcijas ģenerālmajoram Mihailam Maļarovam²¹⁷ (1909 – 1984) 1956. gada 26. janvārī:

"[...] notiesātais Zondaks līdz arestam arī bija VDK iestāžu neoficiālais darbinieks, un par šo jautājumu ir liels operatīvais materiāls, ar kuru viņam nebija iespējas iepazīties."²¹⁸

Par to, kāds ir šis materiāls un uz kādu periodu attiecas, nav iespējams spriest, taču, ja arī Zondakam nebija iespējas ar to iepazīties, var pieņemt, ka tie nebija viņa ziņojumi, jo šādā gadījumā to saturu viņam būtu jāzina. Cītu tiešu norāžu par Zondaka aģenta darbu lietā nav.

No izziņas par Tropa kā aģenta "Aleksejeva" darbību var uzzināt, ka viņš savervēts 1945. gadā un ka viņa piespiešanai kļūt par ziņotāju tika izmantoti kompromitējošie materiāli par viņa aktīvo darbību katoļu sabiedriskajās organizācijās un politiskajās partijās, kā arī publikācijas presē divdesmitā gadsimta divdesmitajos līdz četrdesmitajos gados, ko definēja kā pretpadomju darbību un propagandu. Viena no apsūdzības epizodēm bija arī Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma atbalstīšana.²¹⁹ Par šādiem noziegumiem draudēja pat 25 gadu apcietinājums. Izziņā teikts, ka sadarbībai Trops piekritis

"ar nevēlēšanos. Darba periodā nekādus materiālus nav devis, un jau no pirmajām vervēšanas dienām nostājies uz divkosības ceļa."²²⁰

Zondaka un Tropa uzraudzības lietā atrodama arī LPSR VDM 4. daļas 1. nodaļas priekšnieka, jau vairākkārt pieminētā apakšpulkveža

²¹⁵ , Turčinskis, Zigmārs. "Katoļu baznīca un čekas operācija "Lursen-S"", *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.

²¹⁶ Борис Алексеевич Викторов.

²¹⁷ Михаил Петрович Маляров.

²¹⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 313. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²¹⁹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 92. lp.

²²⁰ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 92. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

Ļihoļeta 1953. gada 8. aprīlī ar roku rakstīta izziņa par VDM aģentu “Aleksejevu”, kuru citēšu pilnībā:

“Aleksejevs ar divkosīgu mērķi satikās ar VDM orgāniem līdz 1951. gada jūlija mēnesim, tomēr nekādus materiālus par katoļu garīdzniecības pretpadomju darbību nedeva un noslēpa savu personisko nodomu par nelegālu bēgšanu uz ārzemēm un personas, kuras viņu uz to kūdīja – metropolītu Springoviču un Zondaku.”²²¹

Atgādināšu, ka Trops savu saistību ar VDK pats ir aprakstījis savā grāmatā *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940 – 1990*.

No izziņas par Tropa sadarbību ar drošības iestādēm iespējams secināt vairākas lietas. Pirmkārt, kas attiecas uz viņu pašu, tad viņš tieši tāpat kā Zondaks, kā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējuma aprakstā pieminētais luterāņu mācītājs Arturs Siļķe²²² un kā iepriekšējā nodaļā pieminētais Jāzeps Gaiļevičs VDK dokumentos tiek apzīmēts ar krievu valodas vārdu “двурушник”. Latviski šo vārdu parasti tulko kā “dubultaģents”, taču minētais tulkojums neatsedz to nievājošo un arī naidīgo attieksmi, kas piemīt oriģinālajam krievu vārdam un kas nedaudz atklājas citā iespējamā tulkojumā – “divkosis”. Lasot krimināllietas, rodas iespaids, ka gan Zondakam, gan Tropam viņiem izvirzīto apsūdzības epizožu sarakstā iztrūkst vienas, izmeklētāju acīs, iespējams, vissvarīgākās – apcietinātais ir šāds “двурушник”.

Vienā no krimināllietām, ar kurām iepazīnos, atrodams dokuments, no kura secināms, ka tās lietas, kurās parādījās kāda saistība ar ziņotājiem, netika publiskotas, respektīvi, tās nenonāca līdz tiesai vai tribunālam, bet tās izskatīja VDM Sevišķā apspriede, uz kuras sēdēm ne pats apsūdzētais, ne liecinieki netika pieaicināti. Dokumentā, kurš rakstīts 1949. gada februārī un adresēts PSRS VDM Sevišķās apspriedes sekretariāta priekšniekam ģenerālmajoram

²²¹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj. 94. lpp.

²²² Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. “Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 160. – 161. lpp.

Anatolijam Esaulovam, un kuru parakstījis LPSR valsts drošības ministra vietnieks Jānis Vēvers, teikts:

“[...] lūdzu lietu izskatīt PSRS VDM Sevišķajā apspriedē sekojošu iemeslu dēļ:

1. Lietā ir virkne materiālu, kas stāsta par mūsu orgānu aģentūras un operatīvā darba metodēm, par šo metožu atšifrēšanu no dubultaģentu [divkošu]²²³ puses, ko izskatīt tiesā nav noderīgi.
2. Atsevišķas personas, kā tās, kuras iesaistītas lietā, tā arī tās, kuras zina par apsūdzētā noziedzīgo pretpadomju darbību, nav pratinātas operatīvu apsvērumu dēļ.”²²⁴

Šāda prakse attiecās uz vairākām garīdznieku krimināllietām, kuras izskatīja Sevišķā apspriede, piemēram, uz iepriekš aprakstīto Duļbinska krimināllietu. Tāpēc ir neparasti, ka Zondaka un Tropa lietā minētā dokumenta 1. punkts tiek pārķāpts un tiesā tiek publiskota informācija par VDK aģentūras darbu. Iespējams, ka iemesls meklējams situācijā ap Sevišķo apspriedi laikā, kad tiesāja Zondaku un Tropu. Viņu lietu steigā nācās nosūtīt uz tribunālu, un tāpēc tajā parādījās dokumenti, kuriem tur nevajadzēja būt. Tikpat labi iemesls šādai valsts drošības iestāžu rīcībai varēja būt cits: diskreditēt konkrētās personas. Jānorāda, kas visi nosauktie garīdznieki bijuši dubultaģenti, kurus vieno arī apsūdzības pants: KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmā daļa, kas paredz ieslodzījumu no desmit gadiem līdz pat bargākajam soda mēram – nāves sodam (to atjaunoja 1951. gadā), vai arī atsevišķos gadījumos KPFSR Kriminālkodeksa 121. pants – par neatļautu ziņu izpaušanu. Piemēram, persona notiesāta uz trim gadiem par to, ka tūlīt pēc savervēšanas publiskojusi pašu vervēšanas faktu, un tālāk nekāda sadarbība ar drošības iestādēm nav notikusi, respektīvi, šī persona pat nav darbojusies kā dubultaģents. Taču, atklājot valsts drošības iestāžu darbinieku izmantoto vervēšanas metodi, persona bija veikusi noziegumu, tādēļ tikusi notiesāta.²²⁵

Tāpat Tropa izziņā rakstītais rāda, ka, iespējams, par daudziem garīdzniekiem, kuri bija dažādu sabiedrisko vai politisko partiju biedri

²²³ Dokumentā lietots arī krievu vārdu salikums “агенты-двуршники”, kas arī tulkojams kā “dubultaģenti”.

²²⁴ LVA, 1986. f., 2. a., 6141. l., 2. sēj., 33. lp.

²²⁵ LVA, 1986. f., 9021. l., 18. lp.

vai citādi aktīvi darbojušies neatkarīgās Latvijas laikā, vai kuri kaut vai sprediķos bija izrādījuši pretpadomju nostāju Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, varēja un droši vien bija savākts kompromitējošais materiāls, ko bija iespējams izmantot viņu vervēšanai. Līdz ar to arī valsts drošības iestāžu aģentu patiesais skaits garīdzniecības vidū varēja būt diezgan ievērojams. Taču līdz šim no manis aplūkotajām krimināllietām redzams, ka spēkā ir iepriekš minētās Vēvera vēstules 2. punkts, proti, šo personu identitāte tiek slēpta aiz formālas frāzes, ka viņu pratināšana vai liecināšana nav vēlama “operatīvu apsvērumu dēļ”. Tomēr arī šī frāze varēja tikt attiecināta ne tikai uz aģenta identitātes aizsardzību. Pastāv liela varbūtības pakāpe, ka sarakstos varēja nokļūt arī cilvēki, ar kuriem aģents ir cieši saistīts, un šī iemesla dēļ viņa aģenta darbs varēja tikt apdraudēts. Tikpat labi iespējams, ka sarakstā varēja ierakstīt tās personas, kuru sakarā konkrētās krimināllietas izmeklēšanas laikā tika veikts operatīvais darbs. Piemēram, Zondaka un Tropa lietā šādi saraksti ir vairāki.²²⁶ Vienā no tiem lasāms Springoviča vārds, proti, “operatīvu apsvērumu dēļ viņu pratināt nav iespējams”²²⁷. Tajā pašā laikā saskaņā ar citu dokumentu 1953. gada 26. maijā LPSR IeM 3. izmeklēšanas nodaļas priekšnieka vietnieks, kapteinis Berkovičs, iepazīnies ar V. Zondaka un H. Tropa krimināllietas materiāliem, secina, ka

“lietas materiāli kompromitē metropolītu Springoviču. Ņemot vērā, ka materiālu, lai Springoviču sauktu pie atbildības vienā lietā ar Zondaku un Tropu, nepietiek, saskaņā ar KPFSR Kriminālprocesa kodeksa 117. pantu nolemj: materiālus par Springoviču izdalīt atsevišķā lietvedībā un turpināt izmeklēšanu”²²⁸.

Zondaks savā 1955. gada 19. jūnija sūdzībā PSRS Ģenerālprokuroram plaši apraksta notikumu ar Henrika Tropa nenotikušo bēgšanu uz Zviedriju un vēstuli Vatikānam 1952. gadā. Lasot to, var labāk saprast, kāda atmosfēra valdīja sabiedrībā pēc Otrā pasaules kara un kādu ētisko dilemmu priekšā atradās arī tie cilvēki, kurus ar apcietināšanas un fiziskas izrēķināšanās draudu palīdzību

²²⁶ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 105. – 106. lp.

²²⁷ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 105. lp.

²²⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 41. lp.

spieda sadarboties ar okupācijas valsts drošības iestādēm. Ne visiem pietika spēka atteikties. Zondaka stāsts parāda arī citas VDK darba metodes.

“No 1945. līdz 1951. gadam katoļu garīdzniekus Latvijas PSR sistemātiski apcietināja. Katrs katoļu garīdznieks Rīgas metropolijā gaidīja, kad pienāks viņa aresta kārts. Viens gaidīja mierīgi, cits ļoti nervozēja. Tā arī manu biedru Henriku Tropu valsts drošības orgāni daudzas reizes sauca uz pratināšanām, kur viņam draudēja ar arestu. Tādi draudi no valsts drošības orgānu puses noveda viņu līdz nervu uzbudinājumam, un viņš bija gatavs bēgt vienalga kur, lai tikai izglābtos no aresta. Tādos apstākļos viņš lūdza mani iepazīstināt ar juriskonsultu Suščiju²²⁹ Mihailu.

Pēc tam, kad sākās pārrunas ar Suščiju, aina mainījās. Suščijs ar Tropa nosūtīšanu uz ārzemēm nesteidzās un pārrunas ievilkās uz ļoti ilgu laiku. Valsts drošības orgāni tūlīt pat, pēc tam, kad sākās pārrunas ar Suščiju, pārtrauca izsaukt uz pratināšanām kā Tropa, tā arī mani. Turklāt Suščijs ne reizi vien jau iepriekš zināja teikt, kurus garīdzniekus arestēs. No tā mums kļuva skaidrs, ka Suščijs ir valsts drošības orgānu darbinieks un patiesībā viņš nemaz netaisās Tropa Henriku nogādāt ārzemēs, bet tikai provocē uz šo noziegumu. Taču, neskatoties uz to, ne es, ne Trops sakarus ar Suščiju nepārtraucām, tāpēc, ka tas mums bija izdevīgi: a) valsts drošības orgāni mūs nesauca uz pratināšanām un, b) tā kā Tropam draudēja arests, tad ar to viņš cerēja arestu novilcināt. Un beigās, kad Suščijs pieprasīja, lai Trops brauktu uz ārzemēm, viņš no braukšanas atteicās.”²³⁰

Te jāatzīmē, ka šis Zondaka apgalvojums ir pretrunā ar oficiālo, paša Tropa apgalvoto, kā arī ar ārsta izziņām apstiprināto versiju par pēkšņu slimību. Atgriežoties pie stāsta par Suščiju, svarīgs ir vēl kāds Zondaka apgalvojums:

“Turklāt tiesā visa apsūdzība, balstījās tikai uz maniem un Tropa vārdiem. Nebija nekādu liecinieku, ne pierādījumu, ka vispār bija kaut kāda gatavošanās doties uz ārzemēm. Tieši tāpat ne tiesā, ne pratināšanā nebija Suščija. Ja viņš būtu bijis kaut kāds valsts noziedznieks, tad pirmām kārtām viņam nāktos stāties tiesas priekšā. Taču, ja valsts drošības orgāni to uzskatīja par nevajadzīgu, tas ļoti

²²⁹ Krievu valodā “Сущий”. Arī viņš bija viens no tiem, kuri Zondaka lietā neparādās “operatīvu apsvērumu dēļ”.

²³⁰ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 320. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

skaidri parāda to, ka Suščijs Mihails bija valsts drošības orgānu darbinieks.”²³¹

Savā sūdzībā Zondaks atgriežas arī pie notikumiem Maskavā 1952. gadā un pirmoreiz apgalvo, ka tieši tāpat kā Suščijs, valsts drošības iestāžu darbinieks ir arī Jāzeps Buturovičs²³² (1904 – 1986), kurš līdzīgi kā Suščijs izmeklēšanas gaitā netiek pratināts ne kā apsūdzētais, ne kā liecinieks, kaut viņa vārds protokolos pieminēts daudzas reizes. Šajā ziņā zīmīga ir kāda ar roku rakstīta izziņa, kuru 1953. gada 2. jūnijā²³³ parakstījis LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 3. nodaļas priekšnieka vietnieks kapteinis Ježovs un kura glabājas Zondaka uzraudzības lietā:

“Personu, kuras parādās apsūdzēto liecībās Zondaka V. D. un Tropa H. A. izmeklēšanas lietā Nr. 17246, nav.”²³⁴

Par to, kādas metodes tika izmantotas pratināšanās, liecina sevišķi slepens dokuments – Baltijas kara apgabala Kara tribunāla 1953. gada 19. oktobra blakus lēmums²³⁵ Zondaka un Tropa lietā, kurā citēti Zondaka un liecinieka Romanovska paziņojumi:

“Tiesas sēdē (c. lp. 245) Zondaks liecināja: “Es jau teicu, ka izmeklēšanā, redzot izmeklētāja rokās savu vēstuli²³⁶, nolēmu apstiprināt visu, kas interesēja izmeklētāju. Reiz viņš man stādīja priekšā cilvēku ģenerāļa formā un paziņoja, ka tas ir PSRS [tā tekstā!] Valsts drošības ministra vietnieks.²³⁷ Viņš divreiz iesita man pa kājām ar gumijas steku, un pēc tam es sāku apstiprināt visu, ko no manis prasīja. Turklāt es arī teicu, ka acināju ticīgos palīdzēt vāciešiem, taču

²³¹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 321. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²³² LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 2. sēj., 321. lp.

²³³ Mēneša pieraksts labots, tāpēc neskaidrs.

²³⁴ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., uzraudzības lieta, 56. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²³⁵ *Частное определение.*

²³⁶ Te domāta Zondaka 1952. gada vēstule Vatikānam.

²³⁷ Zondaks šo tikšanos piemin pratināšanas protokolā 1953. gada 8. februārī: “Pēc manas sarunas ar PSRS valsts drošības ministra vietnieku š. g. 5. februārī es nonācu pie secinājuma, ka izmeklēšanas orgāniem ir pietiekami daudz ziņu par manu noziedzīgo darbību pret Padomju valsti, un tāpēc es nolēmu atzīties vienā, man smagā noziegumā pret Dzimteni.” LVA, 1986., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 50. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

tas neatbilst patiesībai. Izmeklētājs toreiz bija Pildožovs²³⁸, kā arī bija nodaļas priekšnieks. Prokuroram es par to neteicu, jo kāpēc gan teikt, ja tā rīkojas pats ministra vietnieks.

Liecinieks Romanovskis liecināja (c. lp. 249): Mani pratināja Čumakovs, taču tādu liecību es nesniedzu: liecību par to, ka seminārā uzņēma pirmām kārtām personas, kuras bija sakompromitējusi padomju vara, bet parakstīju to Čumakova piespiests.”²³⁹

Tā kā 1953. gada oktobrī politiskā situācija PSRS ir mainījusies, un formāli notiek valsts drošības iestāžu kadru “tīrīšana”, Kara tribunāls nolemj, ka, ja fakti par iepriekš minētajām nelikumībām apstiprināsies, vainīgās personas tiks sauktas pie atbildības un sodītas.

2.3. Baznīca un VDK vervēšanas darba stratēģija sešdesmitajos gados

Jaunu vilni reliģisko organizāciju stingrākā uzraudzībā no VDK puses ievada 1967. gada 3. jūlija PSRS VDK specziņojums PSKP CK²⁴⁰ un tam sekojošais 17. jūlija CK Politbiroja lēmums par VDK Piektās pārvaldes izveidošanu. Šis pārvaldes uzdevums ir

“pretizlūkošanas darba organizēšana cīņai ar pretinieka ideoloģiskajām diversijām”²⁴¹.

Šis lēmums paredzēja, ka pārvaldes uzdevumos ietilpst, piemēram,

“pretpadomju, nacionālistisko un baznīcu sektantisko elementu naidīgās darbības atklāšana un novēršana”²⁴²

²³⁸ No 1953. gada 8. februāra protokola redzams, ka pratināja Daši Pildanovs, iespējams, Zondaks sajaucis kopā Pildanovu un Ježovu. – *Red. piez.*

²³⁹ LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., uzraudzības lieta, 77. lp. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁴⁰ Šajā laikā PSKP vadītājs jau ir Leonīds Brežņevs.

²⁴¹ “О создании в КГБ при Совете Министров СССР самостоятельного (пятого) управления по организации контрразведывательной работы по борьбе с идеологическими диверсиями противника”, Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД). Фонд Александра Н. Яковлева, 2003, с. 712 – 714. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁴² Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд

vai “pretizlūkošanas darba organizēšana saistībā ar ārzemju delegācijām un kolektīviem, kas ierodas PSRS”²⁴³.

No citiem PSRS VDK specziņojumiem redzams, ka totālai kontrolei pakļāva arī padomju cilvēkus un grupas, kas devās uz ārzemēm. Tā PSRS VDK priekšsēdētāja Jurija Andropova (1914 – 1984) specziņojumā PSKP CK ģenerālsekretāram Leonīdam Brežņevam (1906 – 1982) 1968. gada 6. maijā²⁴⁴ varam lasīt, ka:

“1967. gadā uz kapitālistiskām valstīm braucošo delegāciju, tūristu grupu, izstāžu dalībnieku sastāvā tika nosūtīti 378 operatīvie darbinieki, kā arī vairāk kā 2200 aģentu un 4400 pilnvaroto personu.”²⁴⁵

122 uz ārzemēm nosūtīto VDK aģentu uzdevums bijis saistīts tieši ar izlūkdarbību ārzemju reliģiskajos un cionistiskajos centros.²⁴⁶ Jādomā, ka iepriekš nosauktajos skaitļos daļa attiecas arī uz atbilstošās LPSR VDK 5. daļas darbību.

Tāpat Andropova ziņojumā uzsvērts, ka starptautiskā pasta kanālā ir konfiscēts vairāk kā 114 tūkstoši vēstuļu un bandroļu ar

Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 713. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁴³ Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 713. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁴⁴ “Доклад Андропова Брежневу № 1025-А/ОВ “О результатах работы Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР и его органов на местах за 1967 год”, Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 714 – 723.

²⁴⁵ Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718. [S. Kr.-K. tulkojums no krievu val.]

²⁴⁶ Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718.

pretpadomju un politiski kaitīgu literatūru²⁴⁷. Tiesa šāda prakse valsts drošības iestāžu darbībā nebija nekas jauns. Piemēram, jau 1958. gada 15. septembrī Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājam Hugo Maksimilianam Grīvānam (1901 – 1987) piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmo daļu, par to, ka viņš bija uzrakstījis pretpadomju sacerējumu *Nataniēla atmiņas* un mēģinājis nosūtīt to uz Zviedriju²⁴⁸.

Kopš piecdesmito gadu beigām reliģisko kultu kalpotāju izvēli par labu sadarbībai ar VDK noteica ne tikai kompromitējoši materiāli par “pretpadomju darbību” Latvijā pirms PSRS okupācijas vai Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas periodā. Kā liecina vairākas manā rīcībā esošas liecības, aizvien lielāku nozīmi sāka iegūt, ja tā varētu šīs izvēles apzīmēt, praktiski apsvērumi: iespēja braukt uz ārzemēm, tai skaitā, mācīties ārzemju teoloģiskajās augstskolās, vēlme kalpot prestižākā – lielākā un līdz ar to bagātākā draudzē. Par atteikšanos sadarboties apcietinājums visbiežāk nedraudēja, taču ar atteikšanās sekām vajadzēja rēķināties. Garīdzniekam tas nozīmēja mazu lauku draudzi, bez lielām nākotnes cerībām. Jau pieminētā 1967. gada 3. jūlija VDK specziņojuma par “ideoloģiskā kara” saasināšanos sakarā par būtisku piespiešanas līdzekli varēja kļūt arī apsūdzība spiegošanā par labu Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV) vai kādai citai Rietumu valstij, kuru baznīcas kalpotājiem varēja piemērot samērā vienkārši.

VDK jaunā stratēģija un ar to saistītie taktiskie uzdevumi noteica tās mēģinājumus izmantot baznīcu, lai ar tās palīdzību iefiltrētu savus darbiniekus un savervētos aģentus starptautiskās reliģiskās organizācijās, rietumvalstu teoloģiskās mācību iestādēs, tādējādi izmantojot tos ne tikai izlūkošanas un pretizlūkošanas uzdevumu veikšanai, bet arī veidojot jaunu, ar VDK cieši saistītu garīdzniecības slāni.

Pašlaik manā rīcībā nav konkrētu datu par to, cik daudz operatīvo darbinieku, aģentu un pilnvaroto darbinieku devās uz ārzemēm baznīcu delegāciju sastāvā, taču no RLP pilnvarotā LPSR

²⁴⁷ Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД). Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718.

²⁴⁸ LVA, 1986. f., 1. a., 40742. l., 327. lp.

arhīva dokumentiem ir redzams, ka baznīcu piedāvātais delegāciju sastāvs bieži tika mainīts, jo kāds no delegācijas sastāva neapmierināja “ieinteresētās organizācijas” vai arī pilnvarotais rekomendēja delegācijās iekļaut konkrētus, acīmredzot uzticību iemantojušus garīdzniekus²⁴⁹. No pilnvarotā sarakstes redzams, ka delegāciju sastāvu apstiprināja ne tikai RLP, bet arī LKP CK²⁵⁰. Ir dokumenti, kuri rāda, ka “ieinteresētās organizācijas” izvēlējās arī to, kurus ārzemēs plānotos pasākumus būtu lietderīgi apmeklēt. Piemēram, 1969. gada 3. aprīlī pilnvarotais Prolets Liepa informē RLP priekšsēdētāja vietnieku Pjotru Makarcevu²⁵¹ par to, ka Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca saņēmusi ielūgumu piedalīties Kristiešu miera konferences apgabala komitejas sēdēs Vācijas Federatīvajā Republikā (VFR). Liepa uzsver, ka:

“ieinteresētās organizācijas šo braucienu uzskata par vēlamu un izdevīgu”.²⁵²

Arhīvā ir saglabātas garīdznieku atskaites par ārzemju komandējumiem²⁵³. Lielākajā daļā no tām ir aprakstītas teoloģiskās diskusijas un konferenču plenārsēdēs nolasītie referāti, taču atsevišķas atskaites satur arī citu delegācijas locekļu kompromitējošu informāciju²⁵⁴. Arhīvā ir atrodama arī instrukcija par to, kādai jābūt atskaitēi par ārzemju braucienu: varas iestādēm bija jāsniedz ne tikai vispārēja atskaite par apmeklēto konferenci vai citu sarīkojumu, bet detalizēti jāapraksta tikšanās un sarunas ar rietumu garīdzniecības pārstāvjiem un jāraksturo arī konkrēti garīdznieki.²⁵⁵ Par to, ka šāda instrukcija tika pildīta, liecina, piemēram, luterāņu mācītāja Viktora

²⁴⁹ Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 31., 124. lp.; LVA, 1448. f., 1. a., 8. l., 28. lp.; LVA, 1419. f., 3. a., 5. l., 15., 22. lp.

²⁵⁰ Piemēram, LVA, 1419. f., 3. a., 4. l., 171. lp.

²⁵¹ *Петр Власович Макарецев.*

²⁵² LVA, 1419. f., 3. a., 5. l., 55. lp.

²⁵³ LVA, 1448. f., 1. a., 8. l., 120. – 144. lp.; LVA, 1448. f., 1. a., 68. l., 43.–48. lp.; LVA, 1419. f., 3. a., 5. l., 136. – 147., 174. – 190. lp., 200. – 213. lp.

²⁵⁴ Piemēram, mācītāja, Teoloģijas neklātienes semināra rektora no 1969. gada, vēlāk arhibīskapa J. Matuļa otrā vietnieka Roberta Priedes (1907 – 1980) atskaite par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas delegācijas vizīti Dānijā 1962. gadā. LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 84. – 89. lp., *Laiks*, 1980, 18. oktobris, 7. lpp.

²⁵⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 68. l., 43. lp.

Ozoliņa²⁵⁶ atskaite par braucieni uz Dāniju, VFR un Franciju 1959. gada janvārī.²⁵⁷

Turpmākajos pētījumos, aplūkojot konkrētus dokumentus, kā arī vairākas intervijas, iezīmēšu arī iespējamus ceļus, kā, izmantojot baznīcu, VDK aģentus iefiltrēja ārzemju reliģiskajos centros un dažādās starptautiskās organizācijās. Šajā apskatā minēšu tikai vienu piemēru: tā ir VDK iniciētā un RKLP, KPBKL, vēlāk – RLP un to pilnvaroto republikās īstenotā kampaņa, kuras mērķis bija iesaistīt kristīgās baznīcas Vispasaules baznīcu padomē. Šīs kampaņas īstenošanu pārraudzīja PSKP CK. Gan PSKP CK, gan VDK šī kampaņa bija svarīga, jo tādējādi daudzkārt palielinājās baznīcu ārzemju kontakti, iespēja piedalīties dažādās konferencēs un citos ārzemju sarīkojumos, kā arī uzņemt pie sevis ārzemju delegācijas. Tas, protams, interesēja arī garīdzniecību, jo pavēra iespēju izrauties otrpus *dzelzs priekškara*. Jāpiebilst, ka ar šīm starptautiskajām aktivitātēm saistītie izdevumi ar pilnvaroto starpniecību lielākoties tika segti no valsts budžeta.

Protams, jau kopš divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigām lielāko kristīgo baznīcu pārstāvji aktīvi piedalījās dažādās miera piekritēju konferencēs, arī starptautiskās, taču tās lielākoties notika t.s. “padomju bloka” valstīs, un to auditorija, ja runājam par reliģisko organizāciju pārstāvjiem, galvenokārt bija marksisma-ļeņinisma idejām simpatizējoša. Protams, tika saņemti arī ielūgumi apmeklēt dažādas Rietumu valstu reliģisko organizāciju rīkotās konferences un citus sarīkojumus, PSRS brīdi pa brīdim ieradās ārzemju delegācijas, taču t.s. “ieinteresēto” jeb “direktīvo” (tieši šādi apzīmējumi redzami tā laika dokumentos) organizāciju attieksme lielākoties bija noraidoša, un šādi kontakti netika veicināti. Pirmās norādes par izmaiņām šo organizāciju nostājā parādās 1954. gada otrajā pusē, kad, piemēram, LPSR MP priekšsēdētājs Vilis Lācis 28. decembrī no RKLP priekšsēdētāja Poļanska saņem vēstuli, kuras pielikumā ir PSRS Ārlietu ministrijas informācija par Zviedrijas baznīcu un tās vadītājiem. Vēstulē Poļanskis uzsver, ka

“pēc PSRS vēstniecības Zviedrijā domām saikņu nodibināšana starp luterisko baznīcu PSRS un luterisko baznīcu Zviedrijā pozitīvi

²⁵⁶ Viktors Ozoliņš (1907 – 1989) šajā laikā kalpoja Svētā Pāvila draudzē Rīgā.

²⁵⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 68. l., 45. – 48. lp.

ietekmētu zviedru luteriskās baznīcas attieksmi pret PSRS un miera piekritēju kustību”²⁵⁸.

Taču atsevišķu sakaru vietā daudz būtiskāk bija panākt attieksmes maiņu pret PSRS no ietekmīgākās starptautiskās baznīcu organizācijas – Vispasaules baznīcu padomes (VBP) – puses.

Jau iepriekš pieminēju, kā Krievijā notika Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja metropolīta Nikolaja nomaiņa ar VDK uzdevumu īstenošanai daudz piemērotāko Borisu Rotovu, kurš panāca Krievu pareizticīgās baznīcas uzņemšanu VBP.

Pazīstamais krievu garīdznieks, disidents un politiķis Glebs Jakušins²⁵⁹ (1934 – 2014) un žurnālists Georgijs Urušadze²⁶⁰ (1972), kuri līdzdarbojās Krievijas Federācijas Augstākās Padomes komisijā, kas skaidroja VDK lomu 1991. gada *Augusta puča* organizēšanā, 1995. gadā publiskoja PSRS VDK arhīva dokumentus, daļa no kuriem atspoguļo arī VDK aģentūras darbību Krievu pareizticīgajā baznīcā. Piemēram, viens no šiem dokumentiem informē, ka 1969. gada augustā VBP Centrālās Komitejas darbā kā Krievu pareizticīgās baznīcas delegāti piedalījās septiņi VDK aģenti, ar kuru palīdzību izdevās vēl vienu aģentu, kurš acīmredzot jau darbojās padomes Centrālajā Komitejā, izvirzīt VBP vadībā²⁶¹. Savukārt par Krievu pareizticīgās baznīcas lomu VDK darbībā liecina speciālais apkārtraksts 1970. gada 28. jūlijā *Par VDK struktūru Krievu pareizticīgās baznīcas iespēju izmantošanu pretizlūkošanā valstī un ārzemēs*.²⁶²

Pagaidām mūsu rīcībā nav nekādu VDK arhīva dokumentu, kas ļautu spriest, cik VDK aģentu pārstāvēja Latvijas baznīcas VBP, tāpēc varu minēt tikai tos dokumentus, kuri atrodami RKLP pilnvarotā LPSR Proleta Liepas arhīvā. Viens no šādiem dokumentiem ir RKLP

²⁵⁸ LVA, 270. f., 1c.a., 1058. l., 1. lp.

²⁵⁹ *Глеб Павлович Якунин*.

²⁶⁰ *Георгий Урушадзе*.

²⁶¹ Челноков, Алексей. “Богородица, прогони!” Кто заказал «наезд» на Церковь? Политический скандал. Запретная правда о власти. ЛитРес: [b.v.], 2013, с.

²⁶² “Об использовании органами КГБ возможностей Русской православной церкви в контрразведывательных мероприятиях внутри страны и за рубежом”, Челноков, Алексей. “Богородица, прогони!” Кто заказал «наезд» на Церковь? Политический скандал. Запретная правда о власти. ЛитРес: [b.v.], 2013, с. 8.

priekšsēdētāja Puzina aicinājums 1962. gada 10. aprīlī ierasties Maskavā, lai apspriestu jautājumus, kā īstenot direktīvo iestāžu lēmumu par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas iestāšanos VBP²⁶³. Liepas arhīvā glabājas arī izraksts no šīs apspriedes protokola. No protokola secināms, ka bijušas instruktīvas norādes par to, kādā veidā jāpagatavo materiāli iestāšanās VBP, ka bijis noteikts baznīcu saraksts, kurām būtu lietderīgi šajā padomē darboties, turklāt bijis paredzēts iestāšanās kalendārais plāns. Protokolā, piemēram, lasāms, ka Armēņu Apustuliskās Baznīcas katolikosam Vazgenam I²⁶⁴ (1908 – 1994) jāiesniedz lūgums baznīcas līdzdalībai padomē līdz 1962. gada 1. maijam, ne vēlāk kā līdz 25. aprīlim iesniedzot RKLP visus nepieciešamos materiālus. Protokolā īpaši uzsvērts, ka Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadītājs Gustavs Tūrs (1890 – 1973) jau ir iesniedzis VBP visus nepieciešamos materiālus, un Liepam līdz 30. maijam RKLP jāiesniedz ziņas par personām, kas pārstāvēs baznīcas delegāciju VBP CK apspriedē Parīzē tā paša gada augustā.²⁶⁵ Iespējams, ka šis ir arī vēl viens piemērs tam, ka Tūrs atkal rīkojies patstāvīgi, laicīgi neinformējot pilnvaroto par savu nodomu. No dokumentiem redzams, ka viņš savu vēstuli nosūtījis VBP 1962. gada 6. februārī un VBP ģenerālsekretāra atbildi saņēmis tā paša gada 20. februārī.²⁶⁶ 28. aprīlī Liepa nosūta Puzinam Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas delegācijas sastāvu: arhibīskaps Gustavs Tūrs, prāvesti Pēteris Kleperis (1904 – 1968) un Arvīds Kauliņš (1904 – 1967). Kā raksta Liepa: “Kandidatūras ir saskaņotas.”²⁶⁷

Secinājumi

Strādājot ar RKLP, KPBLP un RLP pilnvaroto LPSR lietām no 1950. līdz 1970. gadam, esmu atradusi salīdzinoši maz dokumentu, kas būtu tieši adresēti VDM, vēlāk VDK. Tomēr netieša saistība ir vērojama. Pirmkārt, pilnvarotie Jūlijs Restbergs un Aleksandrs Saharovs iepriekš bijuši valsts drošības iestāžu darbinieki, un, spriežot

²⁶³ LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 16. lp.

²⁶⁴ *Վազգէն Ա. Բնխարտարգր.*

²⁶⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 23. – 24. lp.

²⁶⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 17. – 18. lp.

²⁶⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 157. l., 31. lp.

pēc manā rīcībā esošajām biogrāfiskajām ziņām, vadoši darbinieki. Jādomā, ka arī savā darbā RKLP un KPBLP viņi pilnā mērā izmantoja ne tikai savas profesionālās iemaņas, bet arī sakarus. Iespējams, ka ar VDK bijis saistīts arī Prolets Liepa.

Otrkārt, arhīva dokumenti pierāda, ka “ieinteresēto organizāciju” vidū, kuras tieši pārraudzīja pilnvaroto darbu, bija LKP CK un LPSR MP, kas nepieciešamības gadījumā, kā tas redzams atsevišķos dokumentos, deva norādījumus arī valsts drošības iestādēm. Tādējādi baznīcas uzraudzību veica sarežģīts tīklojums, kuru veidoja LKP CK, LPSR MP, VDM, vēlāk VDK un to pakļautībā esošās struktūras pilsētās un rajonos.

Treškārt, reliģisko pilnvaroto institūciju vāktie dati bija viens no primārajiem informācijas avotiem par reliģisko organizāciju darbību. Sniedzot to rīcībā esošo kompromitējošu informāciju par garīdzniekiem, pilnvarotie piedalījās arī VDM, vēlāk VDK aģentu vervēšanā. Vairāki dokumenti satur norādes par pilnvaroto saistību ar konkrētu VDM, vēlāk VDK operatīvo izstrādi un realizāciju, piemēram, līdzdarbojoties VDK lojālu garīdznieku iesaistei starptautiskās baznīcu organizācijās. Jāatzīst, ka patlaban izpētītie dokumenti dod iespēju tikai fragmentāriem spriedumiem par šo sadarbību, tāpēc arhīva izpēte jāturpina. To, ka šāda saistība starp VDK un RLP un tās pilnvarotajiem ir bijusi, pierāda 1995. gadā Krievijas Federācijā publicētie PSRS VDK arhīva materiāli par VDK aģentūras darbību Krievu pareizticīgā baznīcā un citi dokumenti, taču pilnībā izprast šīs saistības apmērus bez LPSR VDM un VDK dokumentu izpētes nav iespējams.

Ceturtkārt, atsevišķu gadījumu skaidrākai izpratnei veicu arī notiesāto garīdznieku krimināllietu izpēti, taču jāsecina, ka šajās krimināllietās atrodamo dokumentu ticamības pakāpe ir dažāda. Ir dokumenti, kas, manuprāt, satur falsificētu un provokatīva rakstura informāciju. Tomēr krimināllietas atspoguļo arī to, kādām nežēlīgām pratināšanās metodēm bija pakļauti apcietinātie un ar kādām bieži neatrisināmām morālām dilemmām viņiem nācās sadurties. Kopā pilnvaroto arhīvu un krimināllietu dokumenti paver iespēju labāk saprast pret baznīcu vērsto okupācijas varas uzraudzības sistēmu un tās kontroles mehānismus.

Turpmāk būtu nepieciešama sīkākā izpēte, kā laikā no 1950. līdz 1970. gadam padomju varas iestādes īstenoja vadības nomaiņu

lielākajās kristīgajās baznīcās, un, analizējot konkrētus dokumentus un vairākas intervijas, jāprecizē iespējamā taktika, kā, izmantojot baznīcu, VDK aģentus mēģināja iefiltrēt ārzemju reliģiskajos centros un dažādās starptautiskās organizācijās. Tāpat atsevišķs pētījums nepieciešams, lai noskaidrotu VDK iesaisti antireliģiskās kampaņas īstenošanā.